

Toekomst voor zeldzame Nederlandse Landbouwhuisdierrassen

Stimulans voor het behoud van levend erfgoed

Ad Boks
Hinke Fiona Clossen
Sipke Joost Hiemstra
Lucia Kaal
Geesje Kuit

Lelystad, 25 maart 2005

Colofon

Dit adviesrapport is opgesteld in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit en is bedoeld als intern beleidsdocument.

Auteurs: Ir. A. Boks (SZH), Ing. H.F. Cnossen (SZH), Ir. S.J. Hiemstra (CGN), Ir. L. Kaal (ASG) en Ir. G. Kuit (SZH).

Foto's cover: H.F.Cnossen, A. Fluit

Centrum voor Genetische Bronnen Nederland (CGN)
Postbus 65
8200 AB Lelystad
0320-238238
www.cgn.wur.nl

Stichting Zeldzame Huisdierrassen (SZH)
De Drieslag 30
8251 JZ Dronten
0321-387941
www.szh.nl

Lelystad, 25 maart 2005.

Inhoudsopgave

SAMENVATTING.....	7
1. INLEIDING	10
1.1. AANLEIDING VOOR HET ONDERZOEK.....	10
1.2. PROJECTDOEL	11
1.3. PROBLEEMANALYSE.....	11
1.4. AFBAKENING.....	11
1.5. METHODE	11
2. OMGEVING EN ACHTERGROND	12
2.1. HISTORISCHE ONTWIKKELINGEN	12
2.2. FUNCTIES VAN ZELDZAME RASSEN LANDBOUWHUISDIEREN	13
2.3. BELEIDSOMGEVING	14
2.3.1. <i>Europees landbouwbeleid</i>	14
2.3.2. <i>Biodiversiteit en genetische bronnen</i>	14
2.3.3. <i>Agrobiodiversiteit, plattelands- en gebiedsgericht beleid</i>	15
2.3.4. <i>Duurzaamheid</i>	15
2.4. BEVORDERING EN ONDERSTEUNING IN NEDERLAND.....	16
2.4.1. <i>Stichting Zeldzame Huisdierrassen</i>	16
2.4.2. <i>Centrum voor Genetische Bronnen Nederland</i>	16
2.4.3. <i>Fokkerij-organisaties en stamboeken</i>	17
2.4.4. <i>Subsidieregeling Zeldzame Landbouwhuisdierrassen</i>	18
2.5. INTERNATIONALE SAMENWERKING	19
2.5.1. <i>FAO</i>	19
2.5.2. <i>ERFP</i>	19
2.5.3. <i>SAVE</i>	20
2.5.4. <i>RBI</i>	20
3. MOGELIJKHEDEN VOOR STIMULERING	21
3.1. AGRARISCHE FUNCTIE	22
3.2. NATUUR-, LANDSCHAPSBEHEER EN PLATTELANDSONTWIKKELING.....	23
3.3. MARKTGERICHTE INITIATIEVEN.....	25
3.4. RECREATIE, ZORG EN CULTUUR.....	28
3.5. ZELDZAME RASSEN ALS HOBBYDIER	31
3.6. FOKKERIJ.....	32
3.7. ONDERWIJS EN ONDERZOEK	34
3.7.1. <i>Onderwijs</i>	34
3.7.2. <i>Onderzoek</i>	35
3.8. NOODOPVANG.....	36
4. OPLOSSINGSRICHTINGEN	38
4.1. OVERZICHT VAN IDEEËN	38
4.2. CLUSTERING EN AFWEGING.....	39
5. UITWERKING VAN KANSVOLLE OPTIES	47
5.1. VOORSTEL 1 INBEDDING IN STIMULERINGSREGELINGEN VAN AANPALENDE BELEIDSVELDEN ...	47
5.2. VOORSTEL 2 ZELDZAME RASSEN ALS ONDERDEEL VAN REGIONALE INITIATIEVEN	48
5.3. VOORSTEL 3 HOUDEN VAN ZELDZAME RASSEN DOOR HOBBYDIERHOUDERS	48
5.4. VOORSTEL 4 OPZETTEN VAN LESPROJECTEN	49
5.5. VOORSTEL 5 ONDERSTEUNEN FOKKERIJ MET GOED FOKMATERIAAL.....	50
6. CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	51

BIJLAGE I	VERKLARENDE WOORDENLIJST	52
BIJLAGE II	OVERZICHT VAN GERAADPLEEGDE BRONNEN.....	53
BIJLAGE III	PROJECTVOORSTEL	55
BIJLAGE IV	IDEEËN AFKOMSTIG UIT DE BRAINSTORM.....	57
BIJLAGE V	GROSLIJST VAN STAKEHOLDERS.....	58
BIJLAGE VI	SUBSIDIEREGELING ZELDZAME LANDBOUWHUISDIERRASSEN.....	59
BIJLAGE VII	OVERZICHT VAN BUITENLANDSE ACTIVITEITEN ANGR	60
BIJLAGE VIII	ECONOMISCHE KENGETALLEN	65
BIJLAGE IX	CRITERIA / AFWEGINGSKADER VOOR BELEID.....	66

Samenvatting

In oktober 2004 heeft de Directie Landbouw van het Ministerie van LNV opdracht gegeven aan de Stichting Zeldzame Huisdierrassen (SZH) en aan het Centrum voor Genetische Bronnen, Nederland (CGN) van Wageningen UR (CGN) om gezamenlijk een advies uit te brengen over reële en kansrijke mogelijkheden voor nieuwe vormen van ondersteuning van *in situ* conservering van zeldzame rassen landbouwhuisdieren in Nederland, die op voldoende draagvlak kunnen rekenen.

De behoefte aan dit advies hangt samen met de verdere uitwerking van de in het Nederlandse landenrapport over dierlijke genetische bronnen genoemde beleidsprioriteiten (LNV, 2002). In het landenrapport staat onder andere dat Nederland zich ten doel stelt om Nederlandse zeldzame rassen landbouwhuisdieren het predikaat zeldzaam te laten ontgroeien zonder structurele subsidiëring van de overheid. Uit de markt zouden voldoende inkomsten gegenereerd moeten kunnen worden om de zeldzame rassen in stand te houden. Voor behoud van rassen en genetische diversiteit zijn verschillende strategieën mogelijk. In het adviesrapport wordt specifiek ingegaan op het behoud van rassen 'in leven' of wel het *in situ* behoud van zeldzame rassen.

Het adviesrapport is als volgt opgebouwd. Allereerst wordt in hoofdstuk 1 uitgebreid ingegaan op de aanleiding, het doel en de probleemstelling van het project. Daarna wordt in hoofdstuk 2 aanvullende achtergrondinformatie gegeven over de historische ontwikkeling, de functies en de (beleids)omgeving van het behoud van zeldzame rassen. Hoofdstuk 3 geeft een uitgebreid overzicht van voorbeelden en ideeën voor stimulering, waarna in hoofdstuk 4 de ideeën voor stimulering worden geclusterd en beoordeeld. In hoofdstuk 5 worden vijf kansvolle opties verder uitgewerkt. Hoofdstuk 6 sluit af met conclusies en aanbevelingen.

Behoud van zeldzame rassen gaat over *kwantiteit* en *kwaliteit*. Het gaat om de omvang van het ras in aantallen fokdieren, maar ook om de genetische diversiteit binnen het ras en de kwaliteit van de fokdieren. Behoud van zeldzame rassen kan het beste worden gerealiseerd door de rassen een functie of liefst meerdere functies te geven. Deze functies moeten dienen als 'economische drager' voor de instandhouding van het ras. In het adviesrapport wordt een aantal 'sporen' van stimulans onderscheiden:

- Agrarische functie
- Natuur-, landschapsbeheer en plattelandontwikkeling
- Marktgerichte initiatieven
- Recreatieve en zorgfuncties
- Zeldzame rassen als hobbydier
- Onderwijs en onderzoek
- Fokkerij
- Noodopvang

Veranderingen in de variatie aan landbouwhuisdieren is van alle tijden. De laatste decennia neemt echter wereldwijd de diversiteit aan rassen en de genetische diversiteit binnen rassen steeds verder af. Mechanisatie, schaalvergroting, efficiënte fokprogramma's en uniformering van rassen en productiesystemen in de veehouderij hebben sterk bijgedragen aan de (drastische) afname van de populatiegrootte van oorsprong Nederlandse rassen landbouwhuisdieren. Van oudsher lag de nadruk hoofdzakelijk op de economische of agrarische waarde van zeldzame rassen, maar in toenemende mate onderscheiden we meerdere waarden, die maatschappelijk van belang zijn, waaronder:

- Genetische waarde
- Ecologische waarde
- Cultuurhistorische waarde
- Educatieve waarde
- Recreatieve waarde
- Economische waarde

Verschillende stakeholders oefenen bewust of onbewust invloed uit op het voortbestaan van zeldzame rassen landbouwhuisdieren door een hoge of lage waarde toe te kennen aan deze rassen. Het grootste deel van de dieren van zeldzame rassen is in handen van veehouders of hobbyhouders. Beslissingen van deze houders bepalen in sterke mate de toekomst van de zeldzame rassen, maar de beslissingen worden beïnvloed door andere stakeholders (overheid, bedrijfsleven en belangenorganisaties).

De Stichting Zeldzame Huisdierrassen (SZH) behartigt de belangen van (de houders van) zeldzame rassen en werkt nauw samen met fokkerij-organisaties, stamboeken en belangenorganisaties voor de diverse rassen en met het Centrum voor Genetische Bronnen, Nederland (CGN) van Wageningen UR. CGN voert namens de Nederlandse overheid wettelijke onderzoekstaken uit die verband houden met het behoud en de bevordering van duurzaam gebruik van genetische bronnen voor de landbouw en bosbouw.

Behoud en duurzaam gebruik van dierlijke genetische bronnen wordt benadrukt in diverse beleidsnota's van LNV over (agro)biodiversiteit en genetische bronnen. Bovendien heeft het een relatie met andere beleidsterreinen, zoals natuurbeheer, plattelandontwikkeling, dierziekten en duurzaamheid. Omdat internationale samenwerking essentieel is om de beleidsdoelen op het terrein van conservering en duurzaam gebruik van genetische bronnen te realiseren, vindt nauwe samenwerking plaats tussen CGN en/of SZH en een aantal mondiale en Europese netwerken, die zich op hetzelfde terrein actief zijn.

In onderstaande tabel zijn de (geclusterde) oplossingsrichtingen per spoor weergegeven en beoordeeld.

Spoor	Oplossingsrichtingen	Oordeel
Agrarische functie	a. Inzichtelijk maken van de waarde van zeldzame rassen voor een bedrijfseconomisch rendabele veehouderij	++
Natuur-, landschapsbeheer en plattelandontwikkeling	b. Promotie zeldzame rassen bij terreineigenaren en landgoederen c. Inbedden van de stimulering van zeldzame rassen in stimuleringsregelingen van aanpalende beleidsterreinen: natuurbeheer, plattelandontwikkeling, hervormingen van het Europees landbouwbeleid, etc. d. Stimuleren van multi-stakeholder, regionale initiatieven met een rol voor zeldzame rassen	++ +++ +++
Marktgerichte initiatieven	e. Gericht fokken voor specifieke doelgroepen, opzetten van kernfokbedrijven en verkoop/verspreiding van fokmateriaal f. Stimulering afzet van (vlees)producten van zeldzame rassen middels een keurmerk of label of 'streekconcepten'	+++ ++
Recreatie, zorg en cultuur	g. Inzet van zeldzame rassen in de zorglandbouw en op kinderboerderijen (promotie, onderzoek, voorlichting) h. Erkenning en uitbaten van cultureel erfgoed	++ +
Zeldzame rassen als hobbydier	i. Promotie van zeldzame rassen onder hobbydierhouders j. Inrichten van 'kleindierparken' van en voor hobbyisten	+++ ++
Fokkerij	k. Stimulering van registratie, van georganiseerde (stamboek)fokkerij en van samenwerking tussen verschillende typen dierhouders l. Bevordering beschikbaarheid hoogwaardig mannelijk fokmateriaal	++ +++
Onderwijs en onderzoek	m. Ontwikkelen van lesprojecten over zeldzame rassen voor basisonderwijs en groen beroepsonderwijs	+++
Noodopvang	n. Identificatie, opzet en erkenning van noodopvangcentra ('rescue stations')	++

Na een inventarisatie van voorbeelden en ideeën voor stimulans is een 14-tal clusters van stimuleringsmogelijkheden vastgesteld en beoordeeld. Voor de beoordeling is een aantal criteria gehanteerd ten aanzien van conservering en duurzaam gebruik; kwaliteit of kwantiteit:

- Effectiviteit
- Efficiëntie
- Resultaten op korte of lange termijn
- Draagvlak bij stakeholders
- Uitvoerbaarheid/complexiteit
- Passendheid bij 'aanpalende' beleidsterreinen (matchingsmogelijkheden)

Mate van betrokkenheid van overheid

De meest kansvol geachte oplossingsrichtingen zijn verder uitgewerkt in termen van rollen, verantwoordelijkheden en benodigde acties:

- Inbedding in (stimuleringsregelingen) van aanpalende beleidsvelden
Op dit punt wordt initiatief verwacht van de overheid om randvoorwaarden te scheppen op relevante beleidsterreinen. In tweede instantie kunnen andere organisaties een stimulerende en faciliterende rol vervullen.
- Bevordering van het houden van zeldzame rassen als onderdeel van regionale (multi-stakeholder) initiatieven
Een consortium van partijen op regionaal niveau zou het initiatief moeten nemen tot 'totaalconcepten', waarin het behoud van zeldzame rassen wordt ingebed. De overheid kan een stimulerende of faciliterende rol spelen.
- Stimulering van hobbydierhouders
Promotie-acties gericht op de grote groep van (potentiële) hobbydierhouders zouden moeten worden versterkt. De SZH zou hierin een voortrekkersrol kunnen vervullen, mits voldoende promotiemiddelen beschikbaar zijn. Daar waar mogelijk kunnen onnodige administratieve belemmeringen voor hobbyhouders worden weggenomen.
- Opzetten van lesprojecten
Investerings in het onderwijs hebben een lange termijn doelstelling. Verschillende organisaties kunnen het initiatief nemen tot de ontwikkeling en uitvoering van onderwijsmodules, met een faciliterende rol voor de overheid.
- Ondersteuning fokkerij en beschikbaarheid van kwalitatief goed fokmateriaal
Het bedrijfsleven (fokkerij-organisaties, stamboeken) is primair verantwoordelijk voor de bewaking van de kwaliteit van het ras en de variatie binnen het ras. Voor lange termijn behoud van zeldzame rassen is dit cruciaal. Initiatieven die bijdragen aan verbetering van de kwaliteit van het ras, de efficiëntie van fokkerij-organisaties of aan de verspreiding van voldoende kwalitatief goed fokmateriaal kunnen worden ondersteund.

Het adviesrapport wordt afgesloten met een aantal algemene conclusies en aanbevelingen:

- Zowel kwantiteit als kwaliteit zijn van belang voor het behoud van zeldzame rassen;
- Nieuwe functies en combinaties van functies voor zeldzame rassen bieden perspectief;
- Houd rekening met behoud van dierlijke genetische bronnen op andere beleidsterreinen;
- Vergroot het draagvlak voor, en kennis over Nederlandse rassen bij de burger;
- Promoot de waarde van de van oorsprong Nederlandse (zeldzame) rassen in de agrarische sector;
- Het is noodzakelijk om te over het adviesrapport te communiceren met een brede groep stakeholders.

1. Inleiding

Biodiversiteit in de landbouw (agro-biodiversiteit) is één van de speerpunten van het landbouwbeleid. Zowel nationaal, in Europees verband als wereldwijd is aandacht voor behoud en duurzaam gebruik van genetische bronnen, waaronder dierlijke genetische bronnen. Het Verdrag inzake Biologische Diversiteit (Convention on Biological Diversity, CBD) dat Nederland in 1992 in Rio de Janeiro heeft ondertekend, is hiervoor een belangrijke basis. Zowel binnen de Europese Unie als op nationaal niveau wordt beleid ontwikkeld om invulling te geven aan het Verdrag. De FAO ontwikkelt bovendien een mondiale strategie voor behoud en duurzaam gebruik van dierlijke genetische bronnen. Het Nederlandse Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) heeft hiertoe een Landenrapport over Dierlijke Genetische Bronnen (LNV, 2002) opgesteld dat de stand van zaken rondom dierlijke genetische bronnen in Nederland beschrijft en beleidsprioriteiten aangeeft. In dit strategische beleidsdocument is “bevordering van *in situ* conservering van zeldzame rassen” als één van de beleidsprioriteiten vastgesteld.

Kader 1: Beleidsprioriteiten uit het landenrapport Dierlijke Genetische Bronnen (LNV, 2002)

- Ex situ conservering (genenbank)
- Het oprichten van een platform Genetische Bronnen (ten behoeve van de uitwerking van beleid)
- Afstemming veterinaire- en biodiversiteitsbeleid (veiligstellen zeldzame rassen expliciet in draaiboeken, regionale spreiding)
- Overig beleid in relatie tot biodiversiteit (betere aansluiting zoeken op milieu, wet- en regelgeving)
- **Bevordering van ‘in situ’ conservering van zeldzame rassen**
- Waardebepaling van genetische diversiteit (en verbreding van de waardering)
- Natuur- en landschapsbeheer met Nederlandse rassen (bevordering van toepassing)
- Monitoring en karakterisering (inzicht in verlies van diversiteit en de consequenties)
- Kennis- en technologie-ontwikkeling (ontwikkeling van ‘tools’ voor fokkerij en toepassingen)
- Transparantie in fokbeleid (‘Good Breeding Practice’ met codering voor verantwoord beheer)
- Bewustwording (voor diversiteit van landbouwhuisdieren)
- Stimuleren van gewenste productiesystemen

Conserveren van genetische diversiteit in landbouwhuisdieren kan in grote lijnen op twee manieren: *ex situ* (“buiten locatie”) en *in situ* (“op locatie”). *In situ* en *ex situ* strategieën zijn complementair. Dit advies richt zich op het in leven in stand houden van zeldzame rassen (*in situ*). *In situ* conservering van landbouwhuisdieren betekent het behoud van en het versterken van populaties in de omgeving waar deze dieren hun specifieke eigenschappen hebben ontwikkeld. *In situ* conservering is gericht op het behoud van genetisch materiaal en op het behoud van genetische variatie en variabiliteit. Het gaat niet alleen om ‘conservering’, maar ook om ‘*in situ* ontwikkeling’, voor zover belangrijk voor de handhaving van de rassen en de adaptatie aan het leefmilieu.

Gedomesticeerde of gecultiveerde soorten kunnen het beste worden behouden in de omgeving waar ze hun kenmerkende eigenschappen hebben ontwikkeld. Het is van belang dat ecosystemen, natuurgebieden en landschappen met cultuurhistorische waarde worden behouden en extra aandacht te geven aan soorten, rassen of variëteiten wanneer de omvang van populaties een kritische grens heeft bereikt.

1.1. Aanleiding voor het onderzoek

De Nederlandse regering ondersteunt de zorgplicht uit het CBD-verdrag door extra aandacht te geven aan *in situ* behoud van voor ons land kenmerkende genetische bronnen. Het Ministerie van LNV heeft tweemaal een subsidieregeling voor het houden van zeldzame rassen opengesteld. LNV wil de subsidieregeling in de huidige vorm niet voortzetten en zoekt naar andere manieren van ondersteuning van het behoud van Nederlandse dierlijke genetische bronnen. In het Landenrapport Dierlijke Genetische Bronnen (LNV, 2002) staat dat Nederland zich ten doel stelt om zeldzame rassen het predikaat zeldzaam te laten ontgroeien zonder structurele subsidiëring van de overheid.

De directie Landbouw van LNV heeft in juni 2004 advies gevraagd aan het Centrum voor Genetische Bronnen, Nederland (CGN) en de Stichting Zeldzame Huisdierrassen (SZH) over reële mogelijkheden met voldoende draagvlak bij 'stakeholders' voor (nieuwe) vormen ter ondersteuning van *in situ* conservering van landbouwhuisdieren.

1.2. Projectdoel

Het doel van dit project is om het *in situ* behoud van zeldzame rassen landbouwhuisdieren een stimulans te geven. CGN en SZH leveren een adviesrapport op aan LNV, met daarin reële en kansrijke mogelijkheden voor nieuwe vormen van ondersteuning van *in situ* conservering van landbouwhuisdieren. Bovendien worden in het rapport suggesties gedaan voor de wijze waarop deze mogelijkheden kunnen worden benut. Draagvlak bij stakeholders is een belangrijk aandachtspunt bij de afweging van mogelijkheden. Gewenste rollen, verantwoordelijkheden en acties zullen worden aangegeven om het advies te kunnen implementeren.

1.3. Probleemanalyse

De visie van LNV is dat *in situ* behoud van zeldzame rassen door de markt (in brede zin) bewerkstelligd zou moeten worden. Onder de term "de markt in brede zin", wordt hier verstaan de markt voor verschillende functies van zeldzame rassen, projecten, maatschappelijke donaties en de markt voor producten en andere subsidiestromen. LNV is van mening dat het structurele karakter van een subsidie beëindigd moet worden en dat "de zeldzame rassen op eigen benen moeten kunnen staan". De vraag van LNV is op welke wijze een meer "marktgerichte" en "pluriforme" benadering gestimuleerd kan worden.

1.4. Afbakening

Dit rapport omvat geen diepgravende beleidsanalyse. Wel worden actuele beleidskaders aangereikt en worden kansen en knelpunten aangegeven. De studie gaat niet in detail in op de relatie tussen biodiversiteitsbeleid en dierziektebeleid. Het dierziektebeleid kan grote consequenties hebben voor het *in situ* behoud en een dierziektebeleid dat rekening houdt met het belang van behoud van biodiversiteit vormt een voorwaarde voor het stimuleren van activiteiten. In het adviesrapport staat hoe mogelijkheden voor stimulering van *in situ* behoud kunnen worden benut. Het advies bevat echter geen gedetailleerde uitwerking van de mogelijke uitvoering.

1.5. Methode

CGN en SZH hebben het project samen uitgevoerd. In lijn met het projectplan (bijlage III) kunnen de volgende hoofdactiviteiten worden onderscheiden:

- Inventarisatie en samenvatting van relevante studies, beleid, actualiteiten en achtergronden;
- Inventarisatie van visies en ideeën bij een doorsnede van relevante stakeholders (bijlage IV);
- Verzamelen van voorbeelden en ideeën voor het stimuleren van *in situ* behoud;
- Clustering en evaluatie van mogelijkheden voor stimulering (toetsing op hoofdlijnen);
- Beschrijven van kansrijke opties voor stimulering van *in situ* behoud;
- Vaststellen van benodigde acties, gewenste rollen en verantwoordelijkheden voor een aantal kansrijke opties.

In het adviesrapport wordt een aantal sporen van stimulans onderscheiden:

- Agrarische functie
- Natuur-, landschapsbeheer en plattelandsontwikkeling
- Marktgerichte initiatieven
- Recreatie, zorg en cultuur
- Zeldzame rassen als hobbydier
- Fokkerij
- Onderwijs en onderzoek
- Noodopvang

2. Omgeving en achtergrond

In dit hoofdstuk wordt allereerst de context beschreven voor het behoud van Nederlandse zeldzame rassen landbouwhuisdieren. De huidige situatie, historische ontwikkelingen, functies van oude rassen, rollen van stakeholders en de nationale en internationale beleidskaders komen hierin aan de orde.

2.1. Historische ontwikkelingen

Wereldwijd neemt de diversiteit aan rassen landbouwhuisdieren af (FAO, 2000). Er wordt gesproken over genetische erosie. Dit is om een tweetal redenen een ongewenste ontwikkeling. Enerzijds willen we voldoende genetische diversiteit behouden om toekomstige voedselproductie te kunnen blijven garanderen en in te kunnen spelen op veranderingen. Anderzijds zijn er cultuurhistorische redenen waarom we graag de huidige diversiteit (en die van vroeger) in stand willen houden.

Veranderingen in de (uiterlijke, fenotypische) variatie aan landbouwhuisdieren is van alle tijden. Veehouders en landbouwhuisdieren passen zich continu aan. Klimaat, grondsoort, dierziekten en marktontwikkelingen zijn en waren altijd bepalende factoren voor de ontwikkeling van (nieuwe) rassen, lijnen of variëteiten of het verdwijnen daarvan. Voor 1950 hoorden landbouwhuisdieren tot de inventaris van huishoudens, op het platteland en in de stad, in en om het huis. Door schaalvergroting verdwenen landbouwhuisdieren na 1950 meer uit het zicht en vergaande specialisatie in de landbouw en invoering van moderne fokkerijtechnieken hebben na 1970 grote invloed gehad op het gebruik van landbouwhuisdieren en op de diversiteit.

In het verre verleden (tot de 19^e eeuw) was geen sprake van goed gedefinieerde rassen. Er was een grote verscheidenheid aan kleuren, met plaatselijke en regionale verschillen. Verschillen in grondsoort en in productiedoelen (mestvee, werkvee, melkvee), tussen regio's of provincies, en de plaatselijke voorkeur van boeren, bepaalden de variatie. In de tijd heeft er een ontwikkeling plaatsgevonden via regionale landrassen naar de huidige rassen.

De variatie werd in het verleden in stand gehouden of vergroot door de lokale en regionale omstandigheden, de afwezigheid van stamboeken. Ook rampen zoals veepest en watersnood hebben geleid tot verlies van dieren, daarnaast leidde het tot aankopen uit het buitenland. Terugkijkend is het opvallend dat uitbraken van zeer besmettelijke dierziekten uiteindelijk hebben geleid tot een grotere diversiteit, terwijl deze uitbraken op korte termijn een grote bedreiging voor de diversiteit vormen. Niet alleen rampen leidden tot het binnenhalen van buitenlandse variatie. Import van vee uit het Noorden en Oosten (Deens en Duits vee) met als hoofddoel 'vetweiden' voor Holland, hebben jarenlang gezorgd voor aanvulling van de variatie in Nederland. Ook werden in de 19e eeuw – onder invloed van Willem III - Britse Durham (Shorthorn) stieren geïmporteerd, die hebben bijgedragen tot de diversiteit van de Nederlandse rundveestapel.

Tegenwoordig wordt de globalisering genoemd als één van de meest bepalende factoren voor veranderingen in de (genetische) diversiteit bij landbouwhuisdieren. Echter, de internationale context heeft ook in het (verre) verleden een rol van betekenis gespeeld. Nederland is altijd (en nog) een land van vooraanstaande fokkers geweest. Denk daarbij aan de Friese koeien, de Barnevelder kippen en de Texelse schapen. Exportmogelijkheden hebben de positie van de rassen versterkt maar leidde ook vaak weer tot een 'remmende voorsprong'. Aan het einde van de 19^e eeuw was er veel vraag uit het buitenland naar efficiënte Nederlandse rassen, hetgeen indirect leidde tot afname van de diversiteit. In dezelfde periode werden namelijk stamboeken opgericht. Het beleid van stamboeken heeft enerzijds geleid tot verbeteringen van een ras in de richting van het gewenste fokdoel, maar ook tot verlies aan variatie omdat veel variatie niet aan de eisen van het stamboek voldeed. De huidige rassen zijn ontstaan uit een 'smeltkroes' van een grote diversiteit aan 'laaglands vee', die onder invloed van stamboeken tot onderscheidende rassen zijn gevormd.

Gedurende de laatste decennia hebben vooral mechanisering, uniformering en schaalvergroting in de veehouderij bijgedragen aan de (drastische) afname in populatiegrootte van een groot aantal van oorsprong Nederlandse rassen landbouwhuisdieren. Het aantal agrariërs is fors afgenomen en aan begin van de 21^e eeuw wordt het overgrote deel van de producten van dierlijke oorsprong geproduceerd door een klein aantal gespecialiseerde rassen, niet in de laatste plaats als resultaat van succesvolle en efficiënte fokprogramma's.

Ruim voor het einde van de 20^e eeuw werden zorgen geuit over het verlies aan biodiversiteit en genetische bronnen. Veranderingen in de economie, zoals met de oliecrisis in de zeventiger jaren van de vorige eeuw, bracht plots het probleem aan het licht dat er mogelijk geen vervangende bronnen waren van energie en producten. Deze gedachte werd onder andere geuit door de club van Rome en was ook aanleiding om na te denken over het behoud van rassen landbouwhuisdieren. Specifieke rassen landbouwhuisdieren beschikken in dit kader immers over waardevolle eigenschappen, zoals de trekkracht van paarden en de wol (voor kleding) van schapen. Andere redenen voor de aandacht voor oude rassen landbouwhuisdieren waren en zijn nog steeds de cultuurhistorische, wetenschappelijke en praktische redenen.

Door ontwikkelingen van stadsuitbreiding en infrastructuur neemt het areaal aan landbouwgrond en natuur af en daarmee ook per definitie het beschikbare areaal voor (met name grazende) zeldzame rassen. Bestrijding van (zeer besmettelijke) dierziekten en de hiermee samenhangende grootschalige (preventieve) ruiming heeft eveneens een groot (potentieel) negatief effect op het behoud van diversiteit in rassen landbouwhuisdieren. Preventieve ruiming bij de bestrijding van MKZ hebben in het begin van 21^e eeuw de aantallen dieren in verschillende populaties zeldzame huisdieren sterk doen verminderen, zoals in het geval van de Schoonebeeker. Tijdens de bestrijding van de vogelpest (Aviaire Influenza) is onder specifieke voorwaarden een ontheffing verleend voor zeldzame rassen. Ook de (mogelijke) gevolgen van het scrapiebestrijdingsprogramma zijn in dit kader relevant. Door gedwongen en dus snelle selectie van dieren die scrapie ongevoelig zijn, is een gedeelte van de populatie niet beschikbaar voor de fokkerij. Dit werkt inteelt in de hand en is op de lange duur ongunstig voor de populatie. Deze problematiek heeft inmiddels volop de aandacht in het bestrijdingsprogramma.

2.2. Functies van zeldzame rassen landbouwhuisdieren

Zeldzame rassen landbouwhuisdieren hebben verschillende functies en waarden. Van oudsher lag de nadruk op de economische, agrarische waarde. Het behoud van zeldzame rassen is echter in toenemende mate afhankelijk van andere waarden. De volgende functies of waarden zijn te onderscheiden:

Economische waarde

Hieronder wordt verstaan het economische rendement van de betreffende dieren of van de rassen in de agrarische sector.

Genetische waarde

De genetische diversiteit tussen en binnen rassen kan van belang zijn wanneer houderij- of marktomstandigheden zich wijzigen of wanneer specifieke genen worden ontdekt die van groot (economisch) belang zijn.

Ecologische waarde

Zeldzame ('oude') Nederlandse rassen kunnen ten opzichte van de hoogproductieve, gespecialiseerde rassen veelal beter overleven in meer natuurlijke of minder gecontroleerde omstandigheden. Zeldzame rassen kunnen door hun inzet voor natuur- en landschapsbeheer een ecologische functie vervullen.

Cultuurhistorische waarde

Oude rassen zijn het resultaat van fokkerskunst uit het verleden en hebben een aparte cultuurhistorische waarde. Zij vormen een bron van biologische verscheidenheid en vertonen een rijke variatie aan vormen en kleuren. Ze zijn daardoor bij uitstek geschikt om in te zetten in landschappen, parken, recreatiegebieden en op kinderboerderijen.

Educatieve waarde

In combinatie met archeologische vondsten en objecten van cultuurhistorische waarde, kunnen de zeldzame huisdierrassen inzicht geven in landbouwmethoden uit vroeger tijden. Ze hebben vaak bijzondere kenmerken die biologisch van belang zijn en die verband houden met de gebruiken en ambachten uit het (recente) verleden.

Recreatieve waarde

Het hobbymatig houden van zeldzame huisdierrassen heeft een belangrijke recreatieve functie voor de houders zelf. Bovendien hebben deze huisdieren in het landschap en op kinderboerderijen een belangrijke recreatieve en toeristische waarde voor de burger.

2.3. Beleidsomgeving

De beleidsomgeving voor *in situ* behoud van zeldzame huisdierrassen is veelzijdig. Omdat het gaat om het (be)houden van een variatie aan dieren, vooral op het platteland, met een mensgericht doel, die van oudsher met landbouw samenhangt, zijn tenminste de beleidskaders landbouw, natuur, milieu, biodiversiteit, diergezondheid, plattelandsontwikkeling en ruimtelijke ordening van belang. Eén van de uitdagingen van dit rapport is te komen tot een integraal overzicht en mogelijk integrale concepten, waardoor beter aangesloten kan worden bij de diverse beleidsterreinen.

2.3.1. Europees landbouwbeleid

Het Europese landbouwbeleid is sterk bepalend voor de Nederlandse landbouw. Momenteel maakt het beleid een ommezwaai van een landbouwbeleid met een sterke mate van prijsondersteuning naar plattelandsbeleid. Er is sprake van liberalisering van de wereldhandel en prijsgerichte steun voor de productie maakt plaats voor inkomensgerichte steun. Hierbij komt het onder andere aan op nieuwe vormen van ondernemerschap op het platteland.

2.3.2. Biodiversiteit en genetische bronnen

In beleidsnota's met betrekking tot biodiversiteit (gebaseerd op CBD, 1992) wordt ingezet op behoud van biodiversiteit (dus het tegengaan van een verdere afname van soorten en diversiteit binnen soorten). Het CBD heeft een werkprogramma agrobiodiversiteit (biodiversiteit in de landbouw) opgesteld. Het neemt de ecosysteembenadering als uitgangspunt en richt zich op het stimuleren van:

- de positieve effecten en verminderen van de negatieve effecten van landbouwproductiemethoden op de biodiversiteit in landbouwecosystemen en in de interactie met andere natuurlijke ecosystemen;
- het behoud en het beheer van genetische bronnen;
- een eerlijke en rechtvaardige verdeling van de voordelen voortvloeiend uit het gebruik van genetische bronnen.

In 'Bronnen van ons bestaan' wordt 'duurzaam gebruik' van biodiversiteit benadrukt. De relatie tussen biodiversiteit en duurzaamheid (planet, people, profit) is niet éénduidig. Het Nederlandse beleid op het terrein van genetisch bronnen stelt zich als doel om diversiteit te behouden en duurzaam te gebruiken. Daarnaast wil het beleid de toegang tot deze diversiteit bevorderen en streeft ernaar de voordelen van het gebruik op een redelijke wijze te verdelen (LNV, 2001). Bovendien zijn in het Nederlandse landenrapport over dierlijke genetische bronnen (LNV, 2002), specifiekere beleidsprioriteiten voor dierlijke genetische bronnen beschreven. Een andere belangrijke nota in dit kader is de nota 'Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur' (LNV, 2002), waarin de Nederlandse overheid zich voorneemt om concrete afspraken te maken met de landbouwsectoren over implementatie en doorwerking van het Biodiversiteitsverdrag in de Nederlandse landbouw op basis van een nationaal actieplan (implementatieplan) Biodiversiteit in de landbouw.

De Europese Unie heeft als partij van het Verdrag inzake de Biologische Diversiteit (CBD) het Werkprogramma Biodiversiteit in de landbouw nader uitgewerkt. Op 27 maart 2001 heeft de

Commissie van de Europese Gemeenschappen het Biodiversiteitsactieplan voor de landbouw aan de Raad en het Europees Parlement aangeboden.

De ontwikkeling en de ten uitvoerlegging van de strategie inzake (agro)biodiversiteit en de actieplannen moeten worden gezien in de brede context van de verplichting van de Europese Unie om te komen tot duurzame ontwikkeling en om de milieuproblematiek te integreren in andere sectoren en beleidsterreinen.

Behoud van diversiteit in landbouwhuisdieren raakt ook verschillende andere beleidsterreinen, zoals het veterinaire beleid, milieubeleid, natuurbeleid, plattelandontwikkelingsbeleid en het Europese landbouwbeleid. Al deze beleidsterreinen hebben in meer of mindere mate impact op wijzigingen in diversiteit bij landbouwhuisdieren. Naast de sturende rol van het overheidsbeleid zijn vele ontwikkelingen autonoom of primair marktgedreven.

2.3.3. Agrobiodiversiteit, plattelands- en gebiedsgericht beleid

Behoud van de Nederlandse zeldzame huiddierrassen, bij voorkeur *in situ*, wil zeggen: in het ecosysteem of onder de omstandigheden waar de rassen ontwikkeld zijn. Het beleid dat is gericht op ecosystemen, natuurbeleid en plattelandsbeleid is daarmee van belang. Agrobiodiversiteit richt zich primair op landbouw ecosystemen op lokaal, regionaal, nationaal of internationaal niveau. De Minister van LNV heeft eind 2004 in een brief aan de Tweede Kamer het beleid ten aanzien van agrobiodiversiteit uiteengezet (LNV, 2004).

De Europese Unie biedt lidstaten binnen de kaders van het plattelandontwikkelingsbeleid de mogelijkheid om het houden van zeldzame rassen landbouwhuisdieren te subsidiëren. Vanaf 2006 zal een herziene Europese plattelandsverordening in werking treden, waarin wellicht opnieuw mogelijkheden worden geboden voor stimulering van behoud van dierlijke genetische bronnen.

De ontwikkeling van het landelijke gebied in Nederland heeft in 2004 een belangrijke nieuwe impuls gekregen met de verschijning van de Agenda Vitaal Platteland en de Nota Ruimte. Hierin wordt gebiedsgericht werken als speerpunt aangegeven. Het gebiedsgericht beleid in Nederland is interessant, omdat op dit niveau alle beleidslijnen samenkomen en het tevens de plek is waar de uitvoering van veel beleid moet plaatsvinden.

Een belangrijke component van gebiedsgericht beleid is het reconstructiebeleid voor de zandgebieden. De uitvoering van dit beleid is eind 2004 in Gelderland en Overijssel gestart. Er wordt gekeken of de uitwerking tevens van toepassing kan zijn voor het landelijk gebiedsgericht beleid.

In dit kader speelt ook de bevolkingsontwikkeling op het platteland een belangrijke rol. De afname van het aantal agrariërs heeft een wezenlijke invloed op ontwikkelingen op het platteland. Het aantal veehouderijbedrijven is de laatste 20 jaar (1984-2004) gehalveerd terwijl bovendien bijvoorbeeld het aantal koeien in diezelfde periode met een derde is afgenomen.

Dit heeft belangrijke gevolgen voor het platteland. Leeggekomen boerderijen krijgen een andere functie, vaak een woonfunctie voor niet-agrariërs. Met name veel paardenliefhebbers vestigen zich daar. De vrijkomende grond wordt vaak gebruikt voor uitbreiding van bestaande bedrijven. Nagegaan dient te worden op welke wijze de nieuwe bewoners van het platteland kunnen worden ingeschakeld bij de instandhouding van zeldzame landbouwhuiddierrassen. In veel gevallen gaat het dan om activiteiten in de hobbysfeer.

2.3.4. Duurzaamheid

In het beleid van landbouw, economie en milieu wordt reeds geruime tijd aangedrongen op het duurzaam beheer van onze leefomgeving. Duurzaam houdt dan in dat rekening wordt gehouden met de economie (profit), ecologie (planet) en behoeften van de huidige en toekomstige generaties (people).

De besluiten gemaakt tijdens de *World Summit on Sustainable Development* in Johannesburg, 2002 zijn door Nederland vertaald in het recente actieprogramma "Duurzame Daadkracht" (VROM en BuZa, 2003, in samenwerking met LNV, EZ, V&W e.a.). Dit programma kent een grote

mate van clustering van thema's: energie, milieu, veiligheid, biodiversiteit, duurzaam produceren en consumeren, water, landbouw, energie, mobiliteit, kennis, bevolking, het oog op 'hier' en 'nu', 'daar' en 'later'. In het project 'Duurzaam en maatschappelijk verantwoord ondernemen' wordt gezocht naar integrale duurzaamheid en de rol/verantwoordelijkheid van het bedrijfsleven.

In dit kader zal rekening moeten worden gehouden met de ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving waar een steeds grotere vraag komt naar agrarische producten die niet "in bulk" en op een "duurzame wijze" worden geproduceerd. De stimulering en opkomst van biologische landbouw is hiervan een voorbeeld. Betere benutting van de mogelijkheden van gebruik van zeldzame rassen kan hierbij goed passen.

2.4. Bevordering en ondersteuning in Nederland

In Nederland zijn er naast particuliere initiatieven verschillende vormen van ondersteuning voor het behoud van zeldzame huisdierrassen. Een grote groep directe of indirecte belanghebbenden (stakeholders) oefent bewust of onbewust invloed uit op het voortbestaan van zeldzame rassen landbouwhuisdieren. In bijlage V is een lijst van stakeholders opgenomen die een indruk geeft van de diversiteit aan mogelijkheden. In de loop der tijd hebben verschillende stakeholders een groot effect gehad op de dierlijke genetische bronnen. De rollen en invloeden verschuiven voortdurend. Interessant is de trend voor de komende jaren te ontdekken welke stakeholders een positieve invloed zullen of kunnen hebben op de zeldzame rassen in de toekomst. Het grootste deel van de dieren van zeldzame rassen is in handen van veehouders of hobbyhouders. Beslissingen van deze groep stakeholders bepalen in belangrijke mate de toekomst van zeldzame rassen.

2.4.1. Stichting Zeldzame Huisdierrassen

In 1976 is er naar aanleiding van bezorgdheid over de landbouwontwikkeling, het verslechterende milieu en de afnemende energievoorraden de Stichting Zeldzame Huisdierrassen (SZH) opgericht. Het huidige behoud van de authentieke veestapel van Nederland is mede te danken aan de inspanningen van bijna 30 jaar beleid van deze stichting, die zich met name richtte op erkenning (fokcentra), voorlichting aan het publiek, stimulering en advisering van overheid en onderzoek en het oprichten van stamboekverenigingen en van de genenbank. De laatste jaren heeft de SZH een belangrijke functie gehad in het tot stand komen en uitvoeren van een aangepast dierziekte beleid voor zeldzame rassen (vogelpest, scrapie). Momenteel wordt er meer aandacht besteed aan de koepelfunctie en belangenbehartiging van de diverse rasverenigingen als spreekbuis richting overheid en aan nieuwe nutsfuncties van zeldzame rassen, zoals streekproducten.

De activiteiten die de stichting ontplooit om haar doelstellingen te halen zijn vooral gericht op voorlichting/promotie en de coördinatie van fokkerij van de oude rassen:

- monitoren van kwantiteit en kwaliteit van de zeldzame landbouwhuisdierrassen;
- stimuleren van de fokkerij en educatieve functie (door middel van erkenning van fok- en educatieve centra);
- betrekken van het publiek bij de doelstelling en activiteiten van de stichting door voorlichting;
- stimuleren van onderzoek en beleid ten aanzien van het behoud, beheer en ontwikkeling van zeldzame huisdierrassen;
- aandacht vestigen op de cultuurhistorische waarde van zeldzame rassen;
- koepelfunctie voor fokkerijgroeperingen van zeldzame rassen waarbij kennis uitgewisseld wordt en het draagvlak wordt vergroot;
- kenniscentrum en archief.

2.4.2. Centrum voor Genetische Bronnen Nederland

Het Centrum voor Genetische Bronnen Nederland (CGN) voert namens LNV de wettelijke onderzoekstaken (WOT) uit die verband houden met het behoud en de bevordering van duurzaam gebruik van genetische bronnen voor de landbouw en bosbouw. Het CGN is een onafhankelijke onderzoekseenheid binnen Wageningen UR (Stichting DLO). Het CGN is verantwoordelijk voor de uitvoering van het programma genetische bronnen. Dit programma richt zich op het behoud en de stimulering van het gebruik van genetisch uitgangsmateriaal ten

behoefte van veredeling en onderzoek, en als onderdeel van ons bio-cultureel erfgoed. Dit betreft zowel gewassen als landbouwhuisdieren en bomen.

De cluster dierlijke genetische bronnen van CGN richt zich op behoud en bevordering van duurzaam gebruik van genetische diversiteit in landbouwhuisdieren. Genetische diversiteit in landbouwhuisdieren vormt de basis voor de fokkerij van landbouwhuisdieren. Behoud van diversiteit tussen en binnen rassen landbouwhuisdieren -een brede genetische basis- is essentieel om te kunnen blijven inspelen op veranderingen in veehouderijssystemen, markt of milieu of om op terug te kunnen vallen wanneer zich genetische problemen voordoen. Bovendien zijn de van oorsprong Nederlandse rassen landbouwhuisdieren een waardevol onderdeel van ons cultureel erfgoed.

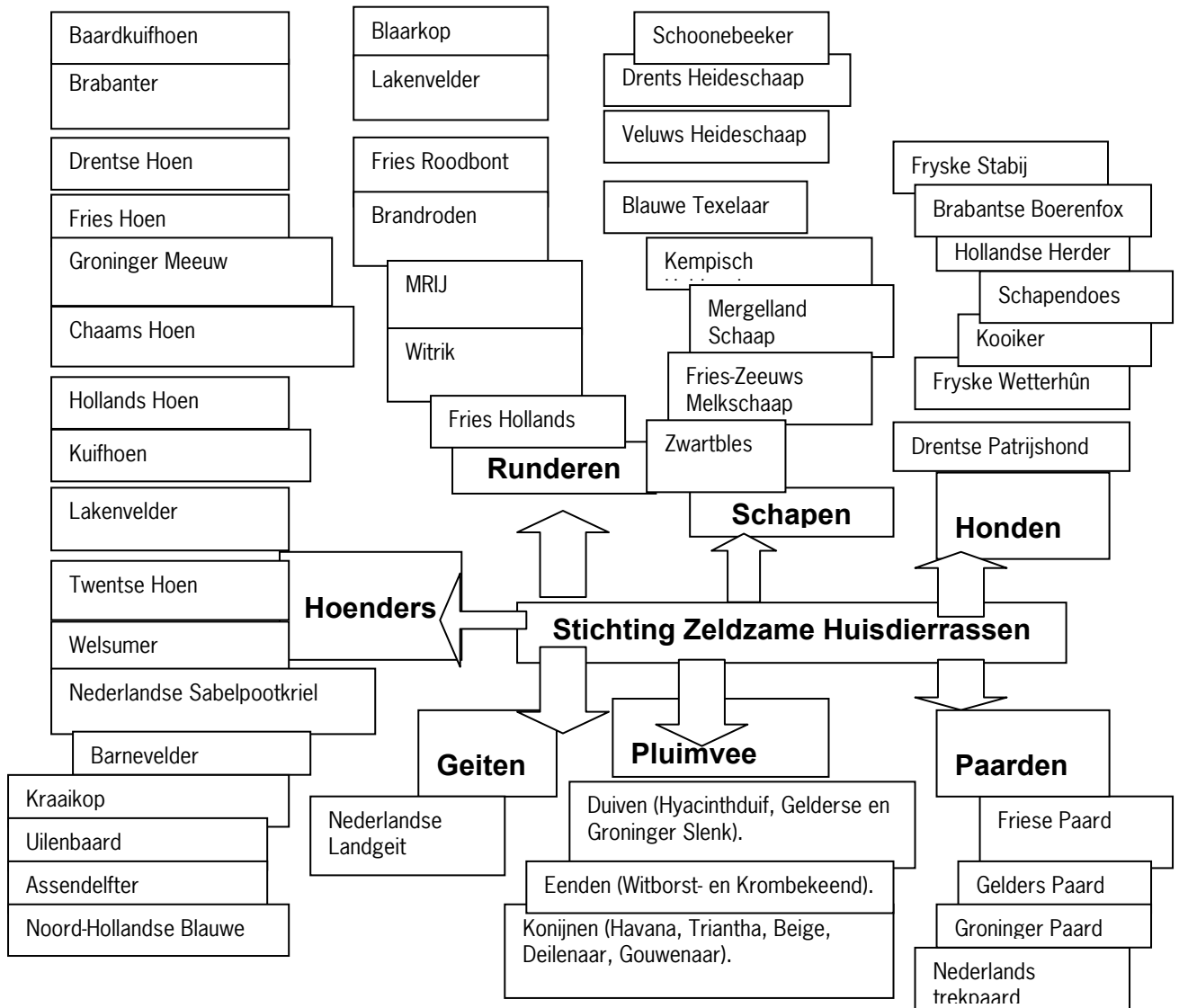
De volgende categorieën activiteiten worden door CGN uitgevoerd:

- Beleidsadviesing;
- Ontwikkeling genenbank landbouwhuisdieren en management van genenbank collecties;
- Onderzoek (genetisch management en cryoconserveringsmethoden);
- Adviesing over genetisch management van kleine populaties;
- Monitoring en documentatie.

2.4.3. Fokkerij-organisaties en stamboeken

Momenteel zijn er voor veel diersoorten en rassen rasverenigingen en stamboeken in Nederland. De Productschappen voor Vee, Vlees en Eieren (PVE) verleent erkenningen voor stamboekverenigingen. Jaarlijks controleert het PVE de erkenning. De meeste rassen in Nederland zijn buitenlandse rassen. Een aantal rasverenigingen, fokkersverenigingen en stamboeken zijn aangesloten bij de SZH. Dit betreft Nederlandse rassen waar het aantal dieren lager is dan ongeveer 2000 dieren, of rassen waarbij de trend een dalende lijn laat zien of waarbij de genetische diversiteit binnen het ras klein is. Een overzicht van de aangesloten rasverenigingen staat weergegeven in figuur 1.

Figuur 1: De diersoorten en rassen waar de SZH zich voor inzet.

2.4.4. Subsidiereregeling Zeldzame Landbouwhuisdierrassen

De Subsidiereregeling Zeldzame Landbouwhuisdierrassen (SZL01 en daarna SZL02) is in 1998 in Nederland voor de eerste maal opengesteld. De subsidiereregeling (bijlage VI) was bedoeld voor de houders van zeldzame landbouwhuisdieren. Het beschikbare bedrag (f330.000) voor SZL01 kwam overeen met de een subsidiemogelijkheid voor 1.245 grootvee-eenheden. Het plafond voor subsidieaanvragen was na openstelling van SZL01 in 1998 binnen enkele dagen bereikt. Hierdoor moesten veel fokkers teleurgesteld worden die reeds jaren op eigen kracht traditionele veerassen in stand hielden. Na een positieve evaluatie van SZL01, volgde een nieuwe openstelling in 2002 (SZL02), waarbij het bedrag van SZL01 was verdubbeld. Het doel van SZL02 is het stimuleren van het houden van zeldzame landbouwhuisdierrassen die dreigen te verdwijnen. Dit wordt bewerkstelligd door de betreffende veehouders financieel te ondersteunen. Het ondersteunen van de zeldzame landbouwhuisdieren is zowel voor het behoud van genetische variatie als uit cultuurhistorisch oogpunt van belang.

2.5. Internationale samenwerking

Nederland is een voorstander van internationale samenwerking op het terrein van conservering en duurzaam gebruik van genetische bronnen. Internationale samenwerking is essentieel om beleidsdoelen op dit terrein te kunnen verwezenlijken. In deze paragraaf wordt een aantal voorbeelden gegeven van internationale netwerken, die zich primair richten op stimulering van het behoud en duurzaam gebruik van diversiteit in landbouwhuisdieren (Animal Genetic Resources).

2.5.1. FAO

De Food and Agricultural Organization (FAO) van de Verenigde Naties co-ordineert de Global Strategy for Animal Genetic Resources. Ieder land is gevraagd om in dit kader een National Co-ordinator en een National Focal Point aan te wijzen. Op dit moment vervult S.J. Hiemstra van CGN deze rol en werkt nauw samen met het netwerk van National Co-ordinators van FAO. In het kader van de "State of the World's Animal Genetic Resources (SoWAnGR) process" heeft de FAO aan alle landen gevraagd om een nationaal, strategisch beleidsdocument op te stellen. Nederland heeft het Landenrapport in 2002 aangeboden aan FAO.

2.5.2. ERFPP

De meeste Europese landen hebben beleid geformuleerd ten aanzien van het behoud en duurzaam gebruik van dierlijke genetische bronnen. Het geformuleerde beleid hangt onder andere samen met de ondertekening en ratificatie van het Verdrag inzake Biologische Diversiteit (CBD, 1992). De Europese National Co-ordinators werken samen in een Europees netwerk, het European Regional Focal Point for Animal Genetic Resources (ERFP AnGR). National Co-ordinators doen jaarlijks verslag van de meest relevante activiteiten in hun land.

Er is sprake van een grote diversiteit tussen Europese landen, maar op basis van de jaarlijkse verslagen van National Co-ordinators is een aantal algemene conclusies te trekken over de wijze waarop andere Europese landen het behoud van zeldzame rassen bevorderen. Een "quick scan" van jaarrapportages van Europese National Coördinatoren for AnGR (website ERFPP en bijlage VII) levert het volgende overzicht van instrumenten ter bevordering van behoud van diversiteit in rassen landbouwhuisdieren op:

- *Subsidies voor het fokken en houden van zeldzame rassen*
Veel landen maken gebruik van de mogelijkheden binnen EU 1257/99 (en daarvoor 2078/92) om subsidie te verstrekken aan de houders van zeldzame rassen onder andere als compensatie voor de lagere productiviteit van zeldzame rassen. De voorwaarden die worden verbonden aan het verkrijgen van subsidie verschillen wel. Veelal moeten dierhouders verbonden zijn aan een erkend stamboek of fokkerijorganisatie, de gesubsidieerde dieren moeten geregistreerd zijn in een stamboek en de nadruk ligt op ondersteuning van raszuivere dieren.
- *Ondersteuning van fokkerij van zeldzame rassen*
Inteelt minimalisatie en genetische verbetering van het ras dienen hand in hand te gaan. Beschikbare kennis en tools (software) worden ingezet ter ondersteuning van de fokkerij en ten behoeve van de ontwikkeling van de rassen voor gebruik in specifieke productiesystemen. Tevens moet er aandacht zijn voor de lange termijn duurzaamheid van fokprogramma's. Opzet en management van nucleus bedrijven voor zeldzame rassen kan bovendien bijdragen aan de fokkerij van zeldzame rassen.
- *Creëren van nieuwe producten, functies en markten voor zeldzame rassen.*
Meerdere landen realiseren zich dat dit wellicht het beste instrument is om zeldzame rassen duurzaam in stand te houden. Zelfredzaamheid zonder structurele subsidies van overheden is een belangrijke doelstelling. Een succesvol voorbeeld uit Oostenrijk is het Waldschaf Tweed Project, waarbij een combinatie gemaakt wordt op sociaal economisch gebied door werk te bieden aan mensen die de goede kwaliteit van de wol van het Waldschaf weer tot waarde maken.
- *Opvangcentra, netwerken van bedrijven, centrale faciliteiten en parken*
Deze faciliteiten worden opgezet of gecoördineerd met verschillende doelen. Enerzijds is het

van belang om mogelijkheden te hebben voor de opvang van dieren van zeldzame rassen die (dreigen te) worden afgevoerd door dierhouders. Anderzijds biedt een centrale faciliteit of park de mogelijkheid om meer aan promotie, bewustwording en bemiddeling te doen. Het kan dienen als bezoekerscentrum voor belangstellenden.

- *Onderzoek*
Ter ondersteuning van conserveringsbeslissingen en verantwoorde fokkerij vindt in de meeste landen onderzoek plaats: sociaal-economisch onderzoek, karakterisering (genetisch, fenotype), methoden voor cryoconservering.
- *Opzet en management van een genenbank (ex situ conservering)*
Zowel opslag van genetisch materiaal in vloeibare stikstof als de instandhouding van populaties *in vivo* vallen hieronder. Veel Europese landen hebben vormen van *ex situ* conservering, veelal opslag van sperma (en embryo's) en de meeste landen spreken uit dat *ex situ* conservering verder moet worden uitgebreid.
- *Opzet en onderhoud van databases en websites*
Inventarisatie en monitoring van de status van rassen en documentatie van genetisch materiaal heeft een hoge prioriteit. Gegevens worden vastgelegd in nationale, Europese en mondiale databases.
- *Informatie, promotie, demonstraties, evenementen, bijeenkomsten, bewustwording*
In verschillende vormen wordt gewerkt aan de promotie van het houden van zeldzame rassen en aan bewustwording van het belang van behoud van zeldzame rassen en de daarmee samenhangende problematiek.
- *(Sub)regionale samenwerking*
Het aantal subregionale of regionale samenwerkingsprojecten neemt toe omdat rassen vaak vóórkomen in meerdere landen (regionaal) en omdat landen met vergelijkbare problemen en vragen te maken hebben.

2.5.3. SAVE

SAVE Foundation is een Europese koepelorganisatie voor promotie en coördinatie van activiteiten ten behoeve van het behoud van bedreigde rassen landbouwhuisdieren en gewassen *in situ* en *on farm*. SAVE verzamelt en verspreid informatie en ondersteunt nationale activiteiten. De Stichting Zeldzame Huisdierrassen is lid van SAVE.

2.5.4. RBI

Rare Breeds International (RBI) is een internationale non-gouvernementele organisatie (NGO) met een missie om het wereldwijde verlies van diversiteit in landbouwhuisdieren te voorkómen. RBI is een koepelorganisatie die werk van NGO's en overheden op regionaal, nationaal of lokaal niveau faciliteert en ondersteunt.

3. Mogelijkheden voor stimulering

In dit hoofdstuk worden mogelijkheden beschreven om het behoud van zeldzame rassen te bevorderen. Het hoofdstuk is opgebouwd aan de hand van een aantal gedefinieerde 'sporen'. Het grootste deel van de sporen en mogelijkheden binnen sporen heeft als doel om het aantal dieren van zeldzame rassen te laten toenemen. Sommige sporen richten zich echter ook op mogelijkheden om de kwaliteit van de dieren van zeldzame rassen te verbeteren en de genetische variatie binnen rassen te behouden. Mogelijkheden voor ieder spoor worden in een aparte paragraaf per spoor behandeld en bestaan uit beschrijvingen, voorbeelden en nieuwe ideeën. De voorbeelden en ideeën zijn in boxen gezet zodat de tekst afzonderlijk gelezen kan worden. De boxen dienen als toelichting op de tekst. De ideeën worden in hoofdstuk vier verder uitgewerkt, geclusterd samengevat en afgewogen om tot een prioriteitenlijst te komen van de meest kansvolle opties. In hoofdstuk vijf worden de opties voorgesteld in vijf voorstellen.

De volgende sporen van stimulans worden onderscheiden:

- Agrarische functie
- Natuur-, landschapsbeheer en plattelandontwikkeling
- Marktgerichte initiatieven
- Recreatie, zorg en cultuur
- Zeldzame rassen als hobbydier
- Fokkerij
- Onderwijs en onderzoek
- Noodopvang

Het verbeteren en ontwikkelen van het (Europese en nationale) beleid ten aanzien van dierziekten wordt hier niet als 'stimulans' ingebracht, maar wordt gezien als één van de bepalende factoren of als voorwaarde voor het slagen van *in situ* behoud van zeldzame rassen. Een ander voorbeeld is het Nederlandse mestbeleid dat niet remmend mag werken voor zeldzame rassen, zodat het *in situ* behoud mogelijk is.

3.1. Agrarische functie

Eén van de meest voor de hand liggende oplossing is om *in situ* behoud te blijven koppelen aan agrarische functies. Daar zijn onze zeldzame rassen door ontstaan en zo kunnen ze behouden blijven. Steeds meer zeldzame rassen worden opnieuw ontdekt en verder ontwikkeld in een meer extensieve veehouderij, bijvoorbeeld in de biologische veehouderij. Met name dubbeldoelrassen zoals de Groninger Blaarkop en het MRIJ-ras lijken hiervoor geschikt. Als meerwaarde van deze dieren wordt vaak genoemd de langere levensduur, de betere milieu-efficiëntie, de goede gehalten in de melk, de vitaliteit en de robuustheid. Dit zijn waarden die aansluiten op de biologische principes. In het eerste voorbeeld worden de bedrijfseconomische kengetallen van een boer met blaarkoppen vergeleken met andere bedrijven.

Voorbeeld   Blaarkopboer en bedrijfseconomische vergelijking kengetallen.

Kan een boer boer blijven met oud-Nederlandse rassen? Dat hangt van de economie af. In tabel 1 in bijlage VII staan van vijf jaar (1998-2002) de bedrijfseconomische kengetallen van een blaarkopboer (B). De cijfers worden vergeleken met het gemiddelde bedrijf (G) en het bedrijf met de hoogste melkproductie van dat jaar (H).

De gemiddelde melkproductie is op het gemiddelde bedrijf ongeveer 2000 kg hoger dan de melkproductie van de blaarkopkoeien en op de hoogproductieve bedrijven is de melkproductie zelfs 3.500 tot 4.000 kg hoger. De vet en eiwitpercentages zijn hoog op het blaarkopbedrijf. Het eiwit gehalte ligt steeds 0,2 % hoger en het % vet ligt steeds 0,3 % hoger dan op de gemiddelde bedrijven. Tussen het percentage vet en eiwit zit steeds ongeveer 1 %.

De opbrengsten per 100 kg meetmelk staan vermeld per kg meetmelk. Een kg meetmelk is de werkelijke melkproductie en de gehalten aan vet en eiwit omgerekend naar melk met 4% vet en 3,3 % eiwit. De opbrengsten op het blaarkopbedrijf zijn hoger. Dat verschil komt met name door een hogere opbrengst aan omzet en aanwas.

De voerkosten zijn ongeveer 3 euro lager per 100 kg meetmelk op het blaarkopbedrijf. Dat komt met name doordat de dieren met minder krachtvoer op de norm gevoerd kunnen worden. De melkproductie in kg melk per dag is immers lager. Het voersaldo komt uiteindelijk 3 tot 7 euro per 100 kg meetmelk hoger uit. Het is opvallend dat dierenartskosten en de kosten voor veeverbetering zoveel lager liggen op het blaarkopbedrijf. Dat kan als reden hebben dat de koeien beter op de norm gevoerd kunnen worden en een daardoor een betere weerstand tegen ziektes hebben.

In tabel twee is de kritieke melkopbrengst berekend. Daaraan is te zien tot hoe ver de melkprijs mag dalen terwijl nog aan verplichtingen zoals rente en aflossing, etc. kan worden voldaan. Dit kengetal is voor het blaarkopbedrijf gunstig. Met 6 euro per honderd liter melk minder melkgeld kan dit bedrijf dus nog steeds blijven draaien ten opzichte van een gemiddeld bedrijf.

Het mag duidelijk zijn dat een blaarkopbedrijf meetelt in de Nederlandse veehouderij omdat de blaarkop lang mee gaat, veel levenskracht en vitaliteit heeft. En de boer kan daardoor boer blijven.

Bron: De Blaarkopper (december 2004).

Veehouders en belangenorganisaties van zeldzame runderrassen brengen regelmatig naar voren dat deze rassen unieke eigenschappen bezitten vergeleken met de gangbare, hoogproductievere rassen. Hoewel een goede, objectieve onderbouwing van deze stelling veelal ontbreekt, zijn velen van mening dat onder bepaalde omstandigheden (bijvoorbeeld biologisch of extensief) zeldzame rassen zoals de Blaarkop of het MRIJ ras goed tot zijn recht kunnen komen en een specifieke categorie boeren 'boer kan blijven' met deze rassen. Benutting van zeldzame rassen gaat verder dan alleen het houden van zuivere dieren. De oude rassen kunnen ook in goed doordachte kruisingsprogramma's worden ingezet.

Idee   Inzichtelijk maken van de unieke eigenschappen

De unieke eigenschappen van zeldzame rassen zouden meer inzichtelijk gemaakt moeten worden. Dit kan door het registreren van ervaringen en het doen van experimenteel en vergelijkend praktijkonderzoek. De meerwaarde van de zeldzame rassen kan zo beter onderbouwd worden.

3.2. Natuur-, landschapsbeheer en plattelandontwikkeling

Nederland krijgt meer ruimte voor natuur of natuurlijke systemen. De oud-Nederlandse rassen kunnen daar heel goed een functie in vervullen. Terreinbeheerders en veehouders maken onderling afspraken over de manier waarop het vee in natuurgebieden ingezet kan worden. Daar zijn wel vaak hobbels te nemen, over de vergoeding, over de gebruiksrechten van de oppervlakte en de premies en regelingen die vaak aan de oppervlakte gekoppeld zijn ook evenwichtig te verdelen. De zeldzame rassen passen het best in de zogenaamde “half-natuurlijke” natuurgebieden. Dit zijn gebieden waar veel natuurgraslanden in voorkomen, die op een extensieve en semi-intensieve manier met seizoensbegrazing beheerd worden. Dit beoogde areaal omvat ongeveer 200.000 hectare.

Voorbeeld Ruiten A Onstwedde

Het natuurgebied de Ruiten A is eigendom van Natuurmonumenten. In de terreinen worden zeldzame rassen ingeschaard van een bedrijf gespecialiseerd in natuur en landschapsbeheer. Het bedrijf heeft veel uitstraling en fokt al sinds 1972 op een goede manier kwalitatief goede Lakenvelders. Destijds is gekozen voor de Lakenvelder omdat dit ras destijds met uitsterven bedreigd werd. Momenteel let de landschapsbeheerder ook op het streekeigene - er graast ook een kudde Groninger Blaarkoppen. Op het erf lopen Groninger meeuwen. Ook de Groninger Paarden worden in het kader van verbreding gehouden. Deze merries met veulens en jonge dieren hebben een heel eigen graaspatroon, dat voor bepaalde gebieden erg belangrijk is. Daarnaast kan op een goedkope manier de jonge dieren opgefokt worden, zodat er meer driejarige paarden voor liefhebbers beschikbaar komen.

Ook veehouders doen veel aan agrarisch natuurbeheer op boerenland. Ze kunnen subsidie aanvragen voor het aanleggen van landschapselementen die de natuurlijke biodiversiteit vergroten.

Idee Boeren belonen voor fraaiër landschap

Geef boeren die het landschap verfraaien met zeldzame rassen een toelage uit de toeristenbelasting. Uit een LEI-studie over de ontwikkeling van het Roerdal (Agrarisch dagblad, 20-1-2005) bleek dat boeren en gemeenten in de streek kosten hadden gemaakt voor het fraaiere landschap en dat de opbrengsten die het gevolg waren vooral terecht kwamen bij horeca, recreatie en detailhandel. Deze opbrengsten zouden meer richting primaire sector moeten vloeien, bijvoorbeeld door een herverdeling van toeristenbelasting.

Er is een grote diversiteit aan mogelijkheden voor ondersteuning/subsidiëring van natuur- en landschapsbeheer en plattelandontwikkelingsprojecten. Deze ‘aanpalende’ beleidsvelden en regelingen kunnen beter worden benut door stimulering van *in situ* behoud van rassen landbouwhuisdieren hierin te integreren.

Idee “Boeren voor Natuur”

Een aantal agrariërs doet mee aan het pilot-project “Boeren voor Natuur” van Alterra. De boeren worden uit de rentebaten van een fonds gecompenseerd voor een natuurgerichte bedrijfsvoering. Het fonds wordt gevormd uit publiek-private gelden. Een aantal deelnemers fokt met zeldzame rassen (MRIJ-rundvee) en houdt deze als zoogkoe. Koeien van dit type passen goed in het beheer dat het project voor ogen staat. Het project “Boeren voor Natuur” levert zo een bijdrage aan het behoud van agrobiodiversiteit, zodat het past binnen het Europese beleidskader. Dit project wordt uitgevoerd op Landgoed Twickel, Twente en in de Polder van Biesland bij Delft.

Idee Ondersteuning schaapskuddes in Programma Beheer

In 2005 wordt het huidige Besluit in standhouding Schaapskuddes (subsidieregeling BIS) verruimd. Het wordt opengesteld voor extra kuddes en de kuddes krijgen een hoger bedrag. Na 2005 is deze regeling ten einde. In 2005 worden de mogelijkheden onderzocht voor invoering van een speciale schaapsmodule in Programma Beheer in 2006). De subsidie zal dan gekoppeld worden aan de grond en de grondeigenaren worden dan machtiger als het gaat om inzet van schaapskuddes voor natuurbeheer. Door promotie kan de inzet van zeldzame rassen vergroot worden bij de landeigenaren. Daarnaast kan het inzetten van deze bepaalde rassen als voorwaarde gesteld worden voor het verkrijgen van deze subsidie.

Betrokken partijen: LNV/Programma Beheer, natuurbeheerorganisaties, landeigenaren, Landelijke Werkgroep Professionele Schapenhouders (LWPS).

Landgoederen kunnen gebruikt worden bij het behoud van zeldzame rassen door de dieren in te zetten bij het natuurbeheer. Landgoederen zijn daarmee vergelijkbare partners als terreinbeherende natuurorganisaties zoals Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer of de Provinciale Landschappen. Het inzetten van zeldzame rassen door landgoederen is in eerste plaats een beslissing van de afzonderlijke pachters die de dieren houden. De beheerder kan sturen in het beheer van de gronden, door middel van de selectie van pachters en inrichting van pachtcontracten. Zij is echter wel afhankelijk van de functietoekenning van het gebied door de overheid.

Een duidelijk onderscheid tussen de oude landgoederen en de recentere terreinbeherende natuurorganisaties is de historische betekenis voor de landbouw. In begin vorige eeuw waren sommige bezitters van grotere landgoederen tevens de aanjagers van de fokkerij en veeverbetering. De recreatieve en educatieve waarde van zeldzame rassen voor het publiek kunnen ook goed tot zijn recht komen op landgoederen. Deze worden vaak goed bezocht door wandelaars en fietsers, en vormen samen met aanwezige landhuizen en bijbehorende tuinen een cultuurhistorisch geheel. Het houden van 'levend erfgoed' kan daarom een versterking betekenen van een landgoed. Een landgoed met verschillende pachters, een rentmeesterij en vaak ook nog een vrijwilligers- en vriendengroep vormt een interessante sociale en mogelijk ook economische eenheid, waar voor het *in situ* behoud van zeldzame rassen meer gebruik gemaakt zou kunnen worden.

Idee Zeldzame rassen leasen op een landgoed

Landgoed Twickel heeft een omvang van ongeveer 6.000 hectare. Van de 168 boerderijen zijn nog ongeveer 50 bedrijven actief in de landbouw en veehouderij. De pachters van de woonboerderijen hebben meestal een stukje grond met een boomgaard of een weiland. Een stichting beheert landgoed Twickel. De pachters zijn verenigd in een pachterscommissie die de stichting adviseert. Recent is er ook een erfpachterscommissie opgericht.

De pachterscommissie ziet in de samenwerking met erfpachters een kans om zeldzame rassen te behouden op Twickel. Eén of meerdere bedrijven zou als fokbedrijf de dieren voor de zomerperiode kunnen 'leasen' aan hobbyisten en erfpachters die hiervoor belangstelling hebben. In de winterperiode worden deze dieren weer verzorgd op het moederbedrijf.

Idee "Groene diensten"

Het concept 'groene diensten' in het plattelandsontwikkelingsbeleid biedt kansen voor zeldzame rassen. Het houden van zeldzame rassen kan een 'plus' zijn in een groene dienstenpakket en als zodanig betaald worden.

3.3. Marktgerichte initiatieven

Het behoud van zeldzame rassen is eenvoudig als er weer markt voor is. Een economische drager is erg belangrijk bij het behoud van rassen. Dat geeft de mensen weer reden om de rassen te gaan houden.

Enkele mogelijkheden om marktgerichte activiteiten te ontplooien zijn:

- Bestaande markten voor (producten van) zeldzame rassen verder ontwikkelen en benutten;
- Nieuwe markten voor bestaande producten verkennen en benutten;
- Geheel nieuwe producten, concepten of product-markt-combinaties ontwikkelen.

Een idee over de fokkerij van zeldzame paardenrassen wordt in de volgende box uitgewerkt. Hiermee kunnen de houders inspelen op de specifieke behoefte aan dienstpaarden bij onder meer de bereden politie en zelfs het Koninklijk staldepartement.

Idee Fokkerij van Gelderse en Groninger dienstpaarden

De Politie en de Koninklijke stallen hebben jaarlijks behoefte aan ongeveer 30 "dienstpaarden". De huidige fokkerij van sportpaarden sluit niet aan bij de eisen die deze afnemers stellen aan de paarden. De basis van de gewenste eigenschappen voor deze dienstpaarden is echter nog aanwezig binnen de fokkerij van Gelderse en Groninger paarden. De fokkers van deze beide rassen hebben veelal niet de mogelijkheden om hun producten geschikt te maken als dienstpaard.

Het fokken van geschikte veulens kan centraal worden uitgevoerd. Dat kan door een populatie van fokmerries met bijbehorende jonge dieren te houden. De jonge dieren worden getraind en daarna verkocht op driejarige leeftijd aan betrokken afnemers. Paarden die niet door de strenge selectie komen zijn geschikt voor recreatief gebruik.

Onderwijs, MBO en HBO, kunnen hun aandeel leveren in de vorm van arbeid en uitvoering als leeromgeving voor leerlingen en studenten paardenhouderij. De opzet wordt haalbaar en effectief als andere sectoren aansluiten zoals zorgboerderij, hoefsmeden, mini-ondernemingen, en starters paardenhouderij. Daarnaast kan er ruimte zijn voor onderzoek en voor praktische voorlichting.

Betrokken partijen: Onderwijs (MBO-HBO-WU) ASG, SZH, GrP, KWPN, (+ categorale afd. GP), (KLPD, regionale korpsen, KSD).

Het bedrijfsleven ontplooit mondjesmaat enkele marktgerichte initiatieven die bij kunnen dragen aan het behoud van zeldzame huisdierrassen. Producten van zeldzame rassen kunnen een extra toegevoegde waarde hebben. Met een combinatie van maatschappelijk gewenste productiemethoden en een ambachtelijk en smaakvol imago kunnen speciale producten in 'niche markten' worden verkocht. Vermarkten van deze speciale producten kan substantieel bijdragen aan de instandhouding van het ras zoals dat blijkt uit het voorbeeld van het Drents Heideschaap.

Voorbeeld Drents Heideschaap

Het Drents Heideschaap is een bekend ras ook door de Drentse heidevelden waar de schaapskuddes lopen. Vanaf 1980 is er gericht aandacht besteed aan het behoud van het Drentse Heideschaap als cultureel erfgoed behorende bij de Drentse heide. De schaapskuddes stonden ook onder druk met het mogelijk stopzetten van subsidies voor de herders. Een reactie hierop van Het Drents Landschap was aanvullende inkomsten te halen bij het publiek. Eén van de projecten die daaruit voortvloeide was het adopteren van lammeren. Dit is nu ook bij andere schaapskuddes gedaan. Het Drents landschap maakt voor de afzet van vlees van overtollige lammeren en uitgeselecteerde ooiën ook gebruik van de eigen leden. De afzet aan de eigen achterban levert wel iets meer per kg op, maar is niet toereikend om als Drents Heideschaapkudde zonder subsidie op natuurbeheer en de herder te overleven. Andere kuddes van het Drentse heideschaap zetten lammeren af in Duitsland als wild. De Stichting Slow Food promoot het culinaire erfgoed en traditionele producten die dreigen te verdwijnen. De SZH ondersteunt dit initiatief zoals op het evenement 'Vergeten Vlees in 2004'. Daarbij is veel aandacht voor het uitwisselen van kennis en het opzetten van activiteiten door producenten en consumenten samen, zoals keuringen en proeverijen. De stamboekvereniging van het Drents heideschaap werkt op dit moment volgens deze formule aan een eigen "Appellation Contrôlée".

De zeldzame rassen leveren een bijdrage aan het beheer van de natuurgebieden en als 'sieraad' voor het landschap. Daarnaast waarderen de slagers en de consumenten het vlees dat de dieren leveren als van een bijzondere kwaliteit. Dit vlees verkoopt ook goed op de regionale en

biologische markt. Daarnaast zijn er diverse initiatieven waarbij zeldzame rassen in een eigen kanaal afgezet worden.

Voorbeeld Vleesproductie van zeldzame rassen uit natuurgebieden

Mevrouw M. houdt een kudde Brandrode runderen in een natuurgebied langs de Waal. De veebezetting is laag: minder dan 1 gve/ha. Het vlees verkoopt ze als vleespakketten van 10-25 kg direct van de boerderij. Bij de slager hangt het vlees een week om te besterven. M. zou dit twee weken langer willen zoals in Frankrijk gebeurt, maar dat is hier niet toegestaan.

“De klanten zijn zeer tevreden over de kwaliteit. Het smelt op de tong”, zeggen ze. Ook de oudere koeien (van 10 jaar bijvoorbeeld) kunnen nog heel mals zijn. “Een slager heeft me eens een compliment gegeven, dat het zulk mooi en mals vlees was”.

Bron: “Rundvlees uit Natuurgebieden”, Kuit en Van der Meulen, 1997

Bij de productie en de op de markt brengen op een meer commerciële basis ligt de nadruk op de specifieke kenmerken van de streek en het natuurgebied (zoals De Peel en Waterlanden) op de ambacht en traditie. Traditionele dubbeldoelrassen zoals MRIJ en Lakenvelder en Blaarkop passen hier goed in. Geschikte afzetkanalen zijn de boerderijverkoop, plaatselijke slagerijen en regionale supermarktketens en instellingen. Er is een productiereglement met een (regionaal) keurmerk nodig om de aanspraak op streekeigenheid hard te maken. Dit rundvlees leent zich echter ook voor een landelijk keurmerk voor rundvlees uit natuurgebieden.

Idee Onder label afzetten van vlees

Bij uitwerking van het natuurbeleidsplan kan de productie van vleesveehouderij met zeldzame rassen uitgroeien tot 120.000 stuks slachtvee per jaar, of wel ongeveer 10 % van het aantal runderslachtingen in Nederland. In 1997 werden er naar schatting 10.000 stuks runderen afgezet met een meerwaarde van ongeveer 30% ten opzichte van de reguliere marktprijs. Een deel van deze productie kan ook van schapen en geiten afkomstig zijn. Van de binnenlandse consumptie kan dit ruim 10 % zijn. Het uiteindelijke aanbod hangt sterk af van de realisatie van natuurgebieden, reservaten en agrarisch natuurbeheer.

Bron: Kuit en Van der Meulen, 1997

Mensen die werken met het principe van het gesloten systeem zoals in de biologische veehouderij zoeken steeds naar nieuwe methoden om de hele productiekring in stand te houden. De broeders in het klooster te Zundert hebben een oplossing voor het surplus aan hanen gevonden waarbij het fokresultaat van sportfokkers vergroot kan worden.

Voorbeeld Eigen afzet met oud-Nederlandse pluimveerassen

Het klooster Maria Toevlucht te Zundert heeft eind 20^e eeuw geprobeerd oud Nederlandse pluimveerassen te gebruiken in het systeem van de biologische landbouw. De bedoeling was de eieren en het vlees af te zetten in de eigen winkel en ook te gebruiken in de eigen keuken voor de gasten en de kloosterbroeders. Gekozen is voor de Kraaikoppen en de Brabanters, dit vanwege de lokale herkomst van deze rassen. Ondanks de gunstige kiloprijs voor het overschot aan hanen, bleek achteraf dat de productie onvoldoende voor een rendabele bedrijfsvoering. Misschien komt het doordat ziektes onvoldoende konden worden bestreden omdat de bedrijfsleiding geen medicijnen wilde gebruiken. Hierdoor is hier het *in situ* in standhouden van oud Nederlandse pluimveerassen niet gelukt.

Momenteel worden op het klooster overtollige jonge hanen van het Chaams hoen afgemest. Deze hanen zijn afkomstig van de sportfokkers in de omgeving. Ook dit kan een bijdrage leveren aan de instandhouding van een ras. Sportfokkers, die zich inzetten voor de instandhouding van een ras krijgen op deze wijze de mogelijkheid een meer kuikens op te fokken waardoor selectie op raskenmerken beter mogelijk is. Hiermee is het volgende idee gelanceerd.

Idee Samenwerking tussen sportfokkers en afmesters

Streekproducten kunnen ontwikkeld worden en de producten kunnen in de eigen streek afgezet worden. Sportfokkers en afmesters kunnen samenwerken. De sportfokkers broeden meer dieren uit en fokken jaarlijks meer dieren op. De dieren die voor de fok niet bruikbaar zijn worden op een leeftijd van 10 à 12 weken naar de afmester gebracht. Die zet de dieren op een leeftijd van 18 weken af als slachtkip. Hierbij kan in de verschillende gebieden van ons land gebruik worden gemaakt van streekeigen rassen zoals de Noord Hollandse Hoenders (Blauwen) in Noord-Holland, het Chaams Hoen in Noord-Brabant en de Kraaikoppen in Gelderland en Noord-Brabant.

Er is een aantal projecten in ontwikkeling voor de streekeigen productie en vermarkting van het overschot aan dieren van zeldzame rassen. Hierbij gaat het om de afzet van dieren die niet (meer) geschikt zijn voor de fokkerij. Voorbeelden zijn:

- MRIJ in de IJsselvallei (hierna uitgewerkt);
- Brandrood in de Meierij, Brabant ;
- Blaarkoppen in Groningen en Zuid-Holland ;
- Drents Heideschaap, Chaams Hoen: promotie met Slow Food Nederland.

Idee Herintroductie MRIJ in de IJsselvallei

Het Maas- Rijn- en IJssel-vee kan weer teruggebracht worden in het oorspronkelijke fokgebied langs deze rivieren. Deze in situ conservering gaat samen met een stimulans voor de regionale afzet en verwerking. Het doel hiervan is een productiesysteem te ontwikkelen waarbij in het gehele proces zoveel mogelijk gebruik wordt gemaakt van de in het gebied aanwezige grondstoffen zoals gras en granen. Daarbij worden de agrarische bedrijven, kaasmakers, slaggers, voerleveranciers en middenstand in de regio ingeschakeld. In dit proces kan het MRIJ-vee worden gebruikt als leverancier van melk, melkproducten en vlees voor de streekbevolking. Zo kan het MRIJ-Vee als dubbeldoel in situ overleven.

De ontwikkelingen in het landelijk gebied zijn een reële kans om rassen in situ te behouden. Naast het MRIJ in het Maas- Rijn en IJssel-gebied valt te denken aan de Blaarkoppen in het Groene Hart en in Groningen. Deze gebieden kunnen als kernfokgebieden worden bestempeld.

Nieuwe combinaties van producten en markt kunnen ook ontwikkeld worden, bijvoorbeeld door de combinatie van nieuwe vormen van wonen gecombineerd aan werken, recreatie en het houden van zeldzame rassen. Een dergelijk initiatief past in het nieuwe concept van kennislandgoed Flevoland.

Idee Flevopark

Het Flevopark is een ontwerp van een landgoed dat aantrekkelijk wonen op het platteland combineert met het professioneel en rendabel houden van zeldzame rassen. Het is een proeftuin voor de ontwikkeling van speciale producten voor kleine markten.

In 2004 is door verschillende participanten het Kennislandgoed Flevoland opgericht. Samen met de agrarische ondernemers in het gebied tussen Dronten en Lelystad proberen deze gemeenten, de provincie Flevoland en de kennisinstellingen het gebied te ontwikkelen. Hierbij staat de ontwikkeling van kennis en economie centraal. Dit moet leiden tot een aantrekkelijke woonomgeving met veel recreatie mogelijkheden. In het Flevopark kunnen dieren van zeldzame rassen gehouden worden. Deze rassen krijgen een plek in een ondersteund fokprogramma. De houderij van hobbydieren wordt zo professioneler en kan gekoppeld worden functies en producten.

Betrokken partijen: SZH, Rabobank, Nationaal Groenfonds, Projectontwikkelaars, Wageningen UR en andere universiteiten, de Nationaal Coöperatieve Raad, het CGN, ASG en de Christelijke Agrarische Hogeschool, de Provincie Flevoland en de gemeente Dronten.

3.4. Recreatie, zorg en cultuur

Zeldzame landbouwhuisdierrassen vormen vanwege hun zeldzaamheid en cultuurhistorische waarde een belangrijke bron van recreatie. Op de kinder- of stadsboerderij worden vaak zeldzame rassen voor educatie en recreatie gehouden. Deze zijn vanuit de Natuur- en Milieu Educatie (NME) ontwikkeld. Voorbeelden van dergelijke kinderboerderijen zijn de Kooi en de Wilgenhof in Rotterdam of CNME de Presikhaaf in Arnhem. Het openluchtmuseum in Arnhem zal in 2005 een collectie van zeldzame rassen tentoonstellen.

Voorbeeld Kinderboerderij Malkenschoten

Op Malkenschoten bij Apeldoorn is een kinderboerderij gehuisvest. Bezoekers kunnen er veel verschillende rassen bewonderen, waaronder een aantal zeldzame Nederlandse. Bijzonder is dat deze kinderboerderij veel aandacht besteedt aan de kenmerkende eigenschappen van de rassen. In de bewegwijzering komt het aan de orde en combineert zo recreatie en educatie. De medewerkers van kinderboerderijen zijn erg enthousiast voor zeldzame rassen. Deze potentie/kan beter benut worden zodat de recreatieve doelen van deze centra met zeldzame rassen ingevuld worden. Rondom het thema zeldzame rassen kunnen tal van activiteiten ontwikkeld worden.

Momenteel zijn er 450 zorgboerderijen in Nederland en het aantal groeit nog steeds. In totaal hebben deze boerderijen ongeveer 8000 cliënten; 80 à 100 boerderijen zijn in beheer van zorginstellingen. Een groot deel van de 450 zorgboerderijen is biologisch of biologisch-dynamisch, maar de groei zit in de omschakeling van de gangbare bedrijven naar bedrijven met een zorgtaak. Een gedeelte hiervan schakelt hierbij tevens over naar de biologische productie. De bedrijfsopzet van zorgboerderijen met dieren is vooral gericht op het vermarkten van met name melk en vlees. De zorgtaak is meestal een nevenactiviteit. Het steunpunt Landbouw en Zorg ondersteunt deze sector onder andere met advies en kwaliteitsborging.

Voorbeeld Ecologische Zorgboerderij De Mikkelfhorst

De Mikkelfhorst is een werkplek voor mensen uit drie zorginstellingen in samenhang met een natuur- en milieucentrum. De Mikkelfhorst is de winnaar van Het Ei van Columbus 2003: de Prijs voor Innovatie en Duurzaamheid. Namens vijf ministeries (VROM, EZ, V&W, SZW en OCW) kreeg de Mikkelfhorst de eerste prijs in de categorie 'dienstverlenende bedrijven'. In het juryrapport stond het volgende te lezen: "Een werkplek voor mensen uit drie zorginstellingen in samenhang met een natuur- en milieucentrum. De kern van deze inzending is dat zorgbehoevende mensen worden samengebracht binnen een werkomgeving die in open interactie met de samenleving staat, waar eco-producten gemaakt worden en een kinderboerderij geëxploiteerd wordt. Ecologische productiewijzen staan centraal en worden gecombineerd met milieueducatie. Het is een vernieuwend en aantrekkelijk idee om op deze manier sociale, economische en ecologische aspecten met elkaar te combineren. Deze inzending heeft met name vanwege de nadruk op sociale aspecten veel uitstraling."

Voorbeeld De Grote Modderkolk

De Vereniging Natuurmonumenten heeft nabij Loenen op de Veluwe een kudde Brandrode runderen in beheer. Er is met subsidie van de overheid een zorgboerderij gebouwd. De Brandrode runderen begrazen de weilanden. De boerderij biedt de mensen op de zorgboerderij gelegenheid voor dagactiviteiten. Het centrum levert tevens een bijdrage aan de fokkerij en de SZH heeft dit bedrijf erkend als fokcentrum.

Er komen ook zeldzame rassen voor op zorgboerderijen. Het rustige karakter van bepaalde rassen wordt geroemd, waardoor deze geschikt zouden zijn voor veel van de zorgactiviteiten. Er wordt op zorgboerderijen wel gefokt, niet alleen vanwege de aanwas van de veestapel, maar vooral omdat het voor de cliënten leuk is als er jonge dieren (te verzorgen) zijn.

In Finland is er een algemeen onderzoek gestart naar diereigenschappen in de zorg. In Nederland wordt op dit moment een onderzoek in gang gezet over de bedrijfsopzet en effecten hiervan voor de zorg, waarbij mogelijk in een later stadium dieraspecten worden meegenomen. In Wageningen loopt een onderzoek naar mens-dier interacties waarbij socialisatie een rol speelt.

De praktijk vraagt naar onderzoek waarbij de rasverschillen onder andere van de zeldzame rassen expliciet in zijn opgenomen.

Voorbeeld Sherpa, de Amerpoort, Baarn

Sherpa is een verzorgingshuis voor meervoudig gehandicapten. Het verzorgingshuis heeft een eigen boerderij. Voor de activiteiten met cliënten worden dieren ingezet. Hierbij wordt gelet op het soort en ook het ras. De activiteitenbegeleider op boerderij Sherpa heeft goede ervaringen opgedaan met de Nubische en de dwerggeit, vanwege het sociale en rustige karakter van deze dieren. Ze laten zich makkelijk aaien en komen naar de mensen toe. Voor konijnen en kippen heeft de activiteitenbegeleider een voorkeur voor de grotere en het middenslag dieren. Hij heeft belangstelling voor zeldzame rassen en zou graag meer te weten komen over de gedragseigenschappen ervan.

Idee Thema "Groen en gezond"

De aandacht voor in situ behoud van zeldzame rassen kan gaan in het verbrede werkveld met als thema "Groen en Gezond. Dit houdt in dat de zorgactiviteiten met zeldzame veerassen breed ingezet worden met aandacht voor gezondheid en welzijn op het platteland, het groene gebied. Dit gaat dan ook over onderhoud van landschap, natuur en volkstuinen. Breed slaat ook op de brede doelgroep zoals jeugdzorg, ouderen en leer-werk trajecten.

Idee Promotie bij de "groene zorgsector"

Het Steunpunt Landbouw en Zorg ziet de volgende mogelijkheden voor bevordering van in situ behoud van zeldzame huisdierrassen op zorgboerderijen:

- 1. promotie van rassen voor de zorgboerderij-sector vanwege specifieke kenmerken*
- 2. gebruik maken van prikbord en "vraag en aanbod"-rubriek op www.zorgboer.nl*
- 3. informeren van de "groene zorgsector" over andere waarden van zeldzame rassen waarbij ook aansluiting gevonden kan worden bij de persoonlijke interesse van zorgverleners*
- 4. betrekken van overheden en organisaties voor ondersteuning met kennis en middelen.*

Betrokken partijen: Vereniging van Zorgboeren, instellingen, cliëntgroepen, Ministeries LNV en VWS, Provincies en Gemeenten

Idee Regionaal promotiecentrum

It Griene Nêst is een initiatief in Fryslân tot het ontwikkelen en exploiteren van een boerderij met voornamelijk Friese huisdierrassen. Voor de provincie Fryslân is dit een unieke gelegenheid om de fokproducten van onze voorouders te laten zien. Een breder publiek komt op deze manier in aanraking met ons cultureel erfgoed. Ieder land en daarmee ook iedere streek heeft een soort verplichting voor de cultureel agro-biodiversiteit. It Griene Nêst is 30 hectare groot en wordt ingericht als zorgboerderij en werkplaats voor sociale activering. De activiteiten worden gedaan voor de biologische groenten- bessen- en fruitkwekerij, de boerderij met zeldzame Friese dierrassen en een tuin met zeldzame Friese plantenrassen. De volgende rassen komen op het bedrijf: Friese paard, Fries-Hollands rund, Roodbont Fries vee, Het Friese melkschaap, de Nederlandse landgeit, Friese hoenders (12 kleurslagen), de Fryske stabij of de Fryske wetterhûn.

Partners: zorginstellingen, AOC, SZH, IVN, Rasverenigingen, Provinsje Fryslân.

Bron: bedrijfsplan it Griene Nêst, Sumar juni 2004

De waarde van de zeldzame huisdierrassen in cultuurhistorisch opzicht is groot. Zonder deze rassen zouden bijvoorbeeld de Nederlandse heidevelden met de heideschappen niet de specifieke waarde hebben die ze nu heeft. Toch is dit aspect van *in situ* conservering nog niet in beleid verankerd: de kuddes zijn steeds afhankelijk van 'losse' subsidies, aanpalende mogelijkheden, adoptieschema's en dergelijke. Er is momenteel geen landelijk of provinciaal programma dat voor de bescherming de nodige continuïteit biedt. Wel heeft de SZH een aantal activiteiten georganiseerd op het gebied van kunst en cultuur.

Voorbeeld   Zeldzame rassen in kunst en cultuur

In 2002 heeft de SZH de relatie met de beeldende kunst onder de aandacht gebracht tijdens haar jubileum tentoonstelling op Paleis Het Loo "Vorstelijk Vee, aan de wand en in de wei". Hierbij werd de relatie gelegd tussen het behoud van het levende culturele erfgoed met de beeldende kunst. De rassen waren in levende lijve te zien en ook te zien op schilderijen van oude meesters.

In 2004 heeft de manifestatie "Vergeten Vlees" plaatsgevonden, waarbij de culinaire kunst centraal stond. Fokkersgroepen presenteerden rondom dit thema dieren en producten aan geïnteresseerd publiek. Deze dag werd door de SZH in samenwerking met het Centrum voor Genetische bronnen, Nederland en de Stichting Slow Food georganiseerd.

Ook de dieren zelf zijn uitingen van cultuur. Goed bekeken zijn de dieren het resultaat van de fokkerskunst van onze voorouders. Daarmee zijn de rassen als levend cultureel erfgoed te beschouwen. Dit cultureel levend erfgoed heeft een relatie met het landschap en het ecosysteem waarin de dieren thuishoren. Een culturele erkenning en bijbehorend beleid geeft grond voor behoud waarop andere stimulerende activiteiten, zoals vermarktingsprojecten, gebaseerd kunnen worden.

Het Wereld Erfgoed Centrum UNESCO (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation*, zie www.unesco.org) heeft in Nederland een zestal items op deze lijst gezet, zoals het voormalige eiland Schokland. Op Schokland worden lakenvelders en Nederlandse landgeiten gebruikt voor het begrazen van de landerijen. Deze lijst van met werelderfgoedstukken zou aangevuld kunnen worden met de relevante dierrassen.

Idee   Zeldzame rassen op de werelderfgoedlijst

Voor de zeldzame huisdierrassen liggen aanknopingspunten binnen de ontwikkeling van UNESCO's "rotected area's" (beschermde gebieden) en "Intangible Heritage" (immaterieel erfgoed). De beschermde gebieden-lijst van UNESCO is ontstaan naar aanleiding van de United Nations Convention on Biological Diversity (CBD, Rio de Janeiro 1992). Voorbeelden hiervan zijn de Galapagos eilanden (Ecuador) en de kust van Dorset and East Devon (Verenigd Koninkrijk). De conservering van de biodiversiteit binnen deze gebieden is essentieel voor de instandhouding van levensvatbare populaties van soorten, en voor de instandhouding van "the flow of ecosystem goods and services to support indigenous and local communities' lives and livelihoods". In de benadering van beschermde gebieden is de instandhouding van soorten en rassen impliciet en daarmee gericht op de locaties voor het in situ behoud.

De conventie voor immaterieel erfgoed is nog in ontwikkeling. De tekst van het verdrag is gereed en moet nog door 20 van de 30 landen worden geratificeerd, waaronder Nederland. Verwacht wordt dat rond 2006 het verdrag in werking kan treden. Het ministerie van OC&W doet momenteel onderzoek hiernaar. Volgens een medewerkster van UNESCO Nederland zouden fokprogramma's van zeldzame veerassen hierop mogelijk van toepassing zijn. In combinatie met "protected areas" vormt de conventie voor immaterieel erfgoed mogelijk voldoende ruimte voor specifiek beleid voor in situ conservering van zeldzame rassen.

3.5. Zeldzame rassen als hobbydier

Een groot deel van de populatie van zeldzame rassen heeft geen agrarische functie meer en wordt hobbymatig of voor een andere functie gehouden. Deze hobbyhouders zijn erg belangrijk voor de basis van zeldzame rassen en hiervoor is geen of weinig ondersteuning of stimulering vanuit de overheid nodig. Een groot deel van de hobbyhouders heeft overigens geen zeldzame rassen of is niet voldoende bekend met de Nederlandse zeldzame rassen. Communicatie over zeldzame rassen naar de grote groep van (potentiële) houders van zeldzame rassen kan in een verdere groei van de hobbysector resulteren.

Hobbyhouders hebben verschillende motieven om dieren te houden. Bijdrage aan het behoud van zeldzame rassen is veelal niet het doel voor hobbyhouders, maar het houden van zeldzame rassen kan wel heel goed aansluiten bij de doelen van hobbyhouders.

Regelgeving en administratieve lasten wordt in het algemeen als een belemmering gezien voor het houden van dieren. Veel particulieren hebben een behoefte om dieren te houden, maar worden onder andere beperkt door de hoeveelheid ruimte voor de dieren.

Van het pluimvee-, watervogel-, duiven- en konijnenbestand is de instandhouding voornamelijk afhankelijk van hobbyisten. Belangrijk trend is op dit moment het teruglopen van het aantal georganiseerde hobbyisten die via de in de standaard van de diergroep beschreven richtlijnen, een ras in standhouden. Oorzaken van de teruggang zijn onder andere:

- toenemende verstedelijking van het platteland;
- ruimtegebrek bij de woningen in de stedelijke gebieden en dorpskernen voor het bouwen van hokken;
- het ouder worden van de gemiddelde hobbyhouder doordat jongeren tegenwoordig andere hobby's hebben.
- voorschriften ten aanzien van geluidsoverlast van de dieren. Daardoor wordt bijvoorbeeld het houden van hanen in de bebouwde kom sterk aan banden gelegd zodat het aantal fokdieren minder is. Ook het koeren van duiven kan burenoverlast veroorzaken evenals het kwaken van eenden.

Wil de hobbysector een bijdrage blijven leveren aan de instandhouding van met name de kleinere (landbouw)huisdieren dan zal naar mogelijkheden moeten worden gezocht voor de huisvesting van deze dieren. Voorkómen moet worden dat de bijdrage die de hobbyisten aan de instandhouding leveren niet onnodig door wettelijke voorschriften worden ingeperkt.

Voorbeeld Sportfokkers van pluimvee

Voor het instandhouden van de Nederlandse kippenrassen spelen de sportfokkers een essentiële rol. Zonder deze sportfokkers zouden reeds de meeste Nederlandse pluimvee-, konijnen- en duivenrassen zijn uitgestorven. Door het showen met deze dieren op tentoonstellingen vindt er een vergelijking tussen de verschillende dieren plaats.

De meesten van deze fokkers beschikken slechts over een beperkt aantal dieren waarmee wordt gefokt. De inteeltcoëfficiënt en verwantschapsgraad is vermoedelijk zeer hoog.

Om ook in de toekomst diversiteit te kunnen waarborgen is het belangrijk om het genetisch materiaal van de oud Hollandse rassen te bewaren. Het is belangrijk dat de fokkers die lid zijn van de speciaalclubs goede fokprogramma's opzetten zodat op die manier de biodiversiteit gehandhaafd blijft.

De Nederlandsche Hoenderclub (NHC) is opgericht om de instandhouding van de Nederlandse pluimveerassen als historisch cultuurgood te bevorderen. In de loop van de tijd is voor de meeste rassen een eigen speciaalclub opgericht, die ieder voor zich voor het eigen ras onder meer dit doel nastreeft. De NHC heeft hierbij een overkoepelende functie door te zorgen voor samenwerking tussen deze clubs. Ook voor de watervogels, duiven en konijnen zijn er speciaalclubs, die de instandhouding van de rassen nastreven. Bij de duiven en konijnen ontbreekt echter een overkoepelende organisatie als de NHC.

Idee Aanpassen van de gemeentelijke algemene politieverordening

Om de beperking voor het houden van bijvoorbeeld hanen wegens geluidhinder tegen te gaan kan de gemeentelijke algemene politieverordening (APV) worden aangepast ten gunste van de zeldzame rassen.

Idee Inrichten van parken

In Nederland kunnen gemeenten 'kleindierparken' inrichten waar hobbyisten hun dieren kunnen onderbrengen en verzorgen. Dit kan gekoppeld worden aan kinderboerderijen. Kleindierparken sluiten goed aan bij de behoefte aan sociale netwerkwerken van mensen en 'zorgbehoefte.

Voor voorlichting aan geïnteresseerde agrariërs en hobbyisten is het van belang dieren te kunnen tonen. Voor pluimvee zijn er mogelijkheden voor de presentatie van alle in Nederland gefokte kippenrassen bij het Pluimveemuseum te Barneveld. Dwerghoenders van de Nederlandse rassen kunnen worden bekeken op Parc Spelderholt te Beekbergen. In het verleden was voor het pluimvee De Flevohof te Dronten het grote uithangbord. Hierbij konden veel bezoekers, niet-pluimveehouders, de verscheidenheid aan Nederlandse kippenrassen zien. Ook was het mogelijk eieren van deze rassen te kopen. Dit heeft in het verleden voor een uitbreiding van het aantal fokkers van Nederlandse kippenrassen geleid. Een combinatie van zeldzame landbouwhuisdierrassen met andere activiteiten kan een belangrijke promotie van deze rassen betekenen. Ook andere diergroepen kunnen gepresenteerd worden in parken voor zeldzame huisdierrassen met een koppeling aan de streek van herkomst. In Engeland valt het beheer van dergelijke parken onder de Rare Breed Survival Trust waarbij de exploitatie door particulieren plaatsvindt. Van belang is dat er startsubsidie komt om deze parken te realiseren. In de loop van de tijd moet worden gestreefd door de parken open te stellen voor een groot publiek de kosten uit de entreegelden te financieren.

Betrokken partijen: gemeenten, hobbyhouders, SZH, sponsors

Idee Promotie bij hobbydierhouders

De bekendheid van zeldzame huisdierrassen bij (potentiële) hobbydierhouders is beperkt. Betere promotie bij hobbydierhouders kan meer bewustwording en bekendheid geven aan het belang van behoud van oude rassen. Hierdoor besluiten meer hobbydierhouders om Nederlandse zeldzame rassen te houden.

3.6. Fokkerij

Fokkerij en genetisch populatiebeheer is een onmisbaar onderdeel in programma's gericht op *in situ* behoud van zeldzame huisdierrassen. Hierbij gaat het om de kwaliteitsbewaking in genetisch opzicht, behoud van genetische variatie en aanpassingsvermogen, verhoging van gezondheid, robuustheid en welzijn en verbetering van de efficiëntie in het beheer. Bij het *in situ* behoud is sprake van grofweg drie benaderingen voor het genetisch management:

- a. gerichte genetische vooruitgang in combinatie met behoud van diversiteit (aan de hand van een fokdoel)
- b. het beheer van diversiteit (populatiebeheer) zonder gerichte verbetering
- c. ontwikkeling van "tussenrassen"

Voor zeldzame rassen wordt er nog weinig geselecteerd naar fokdoel. Het *in situ* behoud wordt met name vervuld door bedrijven die hiervoor gunstige omstandigheden hebben, zoals biologische bedrijven en zorgboerderijen. Deze bedrijven hebben meestal geen scherp fokdoel. Gerichte fokkerij kan een bijdrage leveren aan het verhogen van levensduur, gezondheid en welzijn in deze situatie. In het verleden waren dit de zogenaamde 'secundaire kenmerken' die bij selectie een kleine rol speelden.

Als er geen fokdoel is dan kan gekozen worden voor beheer dat volledig gericht is op het behoud van diversiteit. De houderij bepaalt de raskeuze op grond van cultuurhistorische waarde en gebruikswaarde zoals geschiktheid voor recreatie en 'gehardheid'. Dit is bij jaarrond begrazing in natuurbeheer bijvoorbeeld het geval. De indruk bestaat dat wanneer het ras geen direct duidelijke economische activiteit heeft, het niet zinvol is om een concreet fokdoel na te streven, maar dat factoren als cultuurhistorische betekenis en de bijdrage aan biodiversiteit van groter belang zijn. Beheer gericht op het behoud van diversiteit komt vaak neer op het voorkómen van inteelt. Voor dit type beheer is het niet nodig om van de dieren gegevens van allerlei uiterlijke kenmerken te verzamelen, het bijhouden van de afstamming is voldoende. Beheer van diversiteit is daarmee vele malen goedkoper dan gerichte fokkerij, maar vraagt wel een goede coördinatie van fokbeslissingen van de verschillende dierhouders. Hiervoor is speciale kennis, organisatie en aansturing nodig, veelal aanvullend op het huidige (natuurlijke) beheer.

Zeldzame rassen worden ook gebruikt voor de zogenaamde “tussenrassen”, waarbij naast productie kenmerken als melkgift ook wordt gelet op kenmerken als karakter, waarmee dieren voor recreatieve doelen geschikt zijn, of als F1's (kruising uit zuivere lijnen), voor het gebruik van het heterosis-effect (extra sterke dieren als gevolg van de kruising) en om zwakkere kenmerken van met name de Holstein-Friesian melkkoeien te compenseren (idee Blaarkop-F1 bedrijf).

Voorbeeld   Erkenning van fokcentrum

Het predikaat 'Erkend Fokcentrum Stichting Zeldzame Huisdierrassen' kan door fokkers van zeldzame huisdieren aangevraagd worden. De SZH stelt eisen aan de kwaliteit, het enthousiasme, de presentatie en de resultaten van het fokbeleid. Nu zijn 27 bedrijven erkend als fokcentrum. Drie uitgangspunten spelen een rol: de inzet of geloofwaardigheid van de fokker, de presentatie van de fokgroep in zijn omgeving en het resultaat. Bij een geloofwaardigheid hoort het bijhouden van een stamboek en een toegankelijke registratie. De omgeving van het gefokte dier moet uitnodigen voor belangstellend bezoek en uiteraard dient een representatieve vertegenwoordiging van het gefokte ras in het fokcentrum aanwezig te zijn. Fokcentra zijn in heel verschillende locaties gehuisvest: soms bij particulieren aan huis, maar meestal in kinderboerderijen, schaapskooien of bezoekerscentra van natuurterreinen.

Voorbeeld   Fundamentfokkerij Fries Hollands rundvee

Betrokkenheid bij de fokkerij geeft veel motivatie aan dierhouders. Dit is bijvoorbeeld het geval bij de zogenaamde “fundament-fokkerijen” van bedrijven met 15 à 20 dieren per bedrijf van het Fries-Hollandse ras. Deze fundament-fokbedrijven leveren een grote bijdrage aan het aantal en de kwaliteit van de dieren in de populatie, en behoeden daarmee het Fries-Hollandse ras voor uitsterven. Dergelijke fokprogramma's kunnen ook voor andere rassen een goede stimulans zijn voor in situ behoud. Stamboeken, SZH en CGN kunnen hierin een complementaire rol vervullen.

Idee   Kernfokbedrijf voor Kempische heideschape

Het stamboek het Kempische heideschaap wil een rammenroulatiesysteem opzetten tussen de grote kuddes die lid zijn van het stamboek, om de inteelt binnen de populatie te beperken. Daaraan gekoppeld is een optie om een kernfokbedrijf op te zetten van 40 – 50 ooien, beheerd door het stamboek.

Idee   Stimuleren fokkerij door I&R systeem

Introductie van een identificatie en registratiesysteem kan ondersteunend werken voor de fokkerij. De huidige I&R regelingen en nummeringen zijn primair bedoeld ter registratie voor de handel. Bij registratie van vader- en moeder-nummers kan I&R voor fokkerij en populatiebeheer van grote betekenis zijn. Een stimulans zou kunnen om door een éénmalige kwaliteitsimpuls bij stamboeken de stamboekregistratie te moderniseren of op te zetten en de kosten voor bestaande en nieuwe leden voor stamboekregistratie laag te houden.

Idee   Benutten van hobbyfokkers voor een grotere diversiteit

Inschakeling van de diversiteit aan hobbyfokkers kan bijdragen aan het verlagen van de gemiddelde verwantschap binnen een ras (schapen, geiten, pluimvee, duiven, konijnen) Met name bij de grote kuddes schapen wordt via wisseling van de rammenpool inteelt tegen gegaan. Door inschakeling van de hobbyfokkers kan de variatie worden vergroot. Rassen (stamboeken) kunnen fokprogramma's opzetten om de variatie in genetische eigenschappen zo groot mogelijk te houden

Idee   Blaarkop F1-productiebedrijf

Een gemengd bedrijf in Noord Holland (bloembollen en melkveehouderij) wil stoppen met het houden van de blaarkoppen. De 40 ha kan gebruikt worden voor natuurbeheer en de bollenteelt. Als een nevenactiviteit van dit bedrijf kan een blaarkopmoederdieren-bedrijf opgezet worden. De zuivere Blaarkoppen kalven voor een deel in het voorjaar af van hoogwaardige Holsteinstieren, een bedrijf dat als zoogkoeienbedrijf de natuurrijke polder begraast en beheert en een bedrijf dat in het najaar de koeien bijeen drijft en de kruislingen verkoopt als F1 aan melkveebedrijven. De voordelen zijn:

- Noord Holland behoudt een open, beheert, weidegebied met weidevogels en Blaarkoppen;
- Het bollenbedrijf kan zich richten op- en investeren in de eerste tak. Het bedrijf verdient aan begrazing van natuurland, verkoop van F1's en zuivere dieren;

Idee Promotie winning sperma van zeldzame rassen op KI station

Houders van de runderrassen (Fries Roodbont, Brandrood, Witrik) maken zowel gebruik van sperma van KI organisaties als sperma uit de genenbank. Vanwege de hoge kosten en het geringe commerciële belang van KI-organisaties is de stimulans om sperma van voldoende KI-stieren beschikbaar te krijgen beperkt. De genenbank biedt tot op heden voor de kleinste rassen (een alternatief door sperma op bedrijfsniveau te winnen en gericht uit te geven aan bedrijven. Voor fokkers van kleine rassen is gebruik van sperma uit de genenbank een relatief goedkope oplossing om voldoende variatie aan KI stieren beschikbaar te hebben. Spermawinning op bedrijfsniveau heeft echter als nadeel dat het sperma niet aan de hoogste veterinaire eisen voldoet. Winning van sperma op EU-gecertificeerde KI-stations zou om deze reden verder moeten worden gestimuleerd. De genenbank kan afspraken maken met stamboeken en KI-organisaties over de kosten spermawinning. Het gewonnen sperma kan enerzijds door KI-organisatie of stamboek worden gebruikt of verkocht en anderzijds kan de genenbank beschikken over een basiscollectie sperma van de betreffende stier van het zeldzame ras voor de lange termijn.

3.7. Onderwijs en onderzoek

In deze paragraaf komt onderwijs en onderzoek aan de orde. Voorlichting en promotie zijn meer algemene punten die ook in de andere sporen van stimulans naar voren komen.

3.7.1. Onderwijs

In het algemeen is de aandacht voor behoud van biodiversiteit en genetische bronnen in het onderwijs beperkt. Dit zou verder kunnen worden gestimuleerd in verschillende niveaus van onderwijs (basis-, voortgezet-, beroeps- en universitair onderwijs).

De SZH heeft een belangrijke voorlichtende rol. Naast informatie aan haar begunstigers via het blad "Zeldzaam Huisdier" over de rassen, geeft de stichting voorlichting met een stand en informatiemateriaal op diverse evenementen. Er is een speciale voorlichtingscommissie. Voor verschillende doelgroepen is informatie beschikbaar. Via de website kan informatie gekregen worden. De SZH wil het publiek nog beter bereiken en ook op een juiste manier bedienen. De SZH besteedt veel tijd en energie aan de promotie van de zeldzame rassen middels de erkenning van fokcentra en recent ook educatieve centra voor zeldzame rassen. De opening van dergelijke centra zijn belangrijke promotionele activiteiten, waarbij de SZH de betreffende fokker of instelling ondersteunt bij de organisatie van de dag.

Voorbeeld Educatief Centrum

Het predikaat Erkend Educatief Centrum (EC) Zeldzame Huisdierrassen is een predikaat voor organisaties die een breed scala aan publiek trekt en een positieve manier bekendheid geeft aan de zeldzame rassen in Nederland. Momenteel is één educatief centrum erkend. De eisen gesteld aan een Educatief centrum zijn de volgende:

- Ééns per jaar een speciale dag in het teken van zeldzame dieren.
- Een EC heeft kwalitatief goed personeel en vrijwilliger moeten goed worden aangestuurd.
- Een EC heeft een lesprogramma over zeldzame rassen en kan producten verkopen van zeldzame rassen.
- Het EC is op geregelde tijden open en ook onaangekondigd te bezoeken en heeft adequate en goed onderhouden faciliteiten voor toilet, ontvangstruimte en expositieruimte. Het centrum is overzichtelijk, schoon en goed onderhouden.
- Informatie voor het publiek moet onder andere bestaan uit een rasbeschrijving van een breed scala aan diersoorten en Nederlandse rassen
- Het EC is een informatie-, verkoop- en promotiepunt van de SZH.

Idee Lesprojecten voor leerlingen diervverzorging

Onlangs is de SZH benaderd om een informatiepunt in te richten op het Wellantcollege voor onder andere de opleiding diervverzorging. Leerlingen kunnen informatie en voorlichting over zeldzame rassen en de SZH als lesproject kiezen. Er wordt een dierenpark met zeldzame rassen ingericht, waarvoor de leerlingen moeten onderwijsmateriaal in orde maken en leerlingen van basisscholen rondleiden. Op deze manier kunnen de leerlingen punten halen voor de verschillende vakken die ze moeten doen, zoals voorlichting, rassenkennis en communicatie. De leerlingen zullen bij wijze van praktijkoefening meelopen met de voorlichtingscommissie voor het voorlichten op evenementen.

Idee Begin bij de basisschool

Huidige generaties volwassenen hebben weinig besef van cultureel erfgoed, biodiversiteit, (verdwenen) variatie in voedsel en van zeldzame landbouwhuisdierrassen. Om dit besef mee te geven aan toekomstige generaties volwassenen, is het van belang dat op basisscholen op een passende manier aandacht wordt besteed aan dit thema.

Het grote publiek kent de SZH en de zeldzame rassen niet. Ondanks de inspanningen van de SZH op het gebied van promotie via evenementen, de pers, symposia en de grote Jubileum-manifestatie op Paleis Het Loo in 2002. De stichting zou het belang van haar werk met meer middelen en strategie onder de aandacht moeten brengen.

De vragen die mensen stellen aan de SZH zijn van verschillende aard zoals waar de dieren te koop zijn, of waar sperma is te verkrijgen, wat het karakter en andere eigenschappen zijn van de diverse rassen. Veel mensen kennen de website niet waar op deze informatie eenvoudig te vinden is.

3.7.2. Onderzoek

Binnen Wageningen UR (CGN, Wageningen Universiteit, Animal Sciences Group) wordt onderzoek uitgevoerd op het terrein van genetica, genomica en biodiversiteit. Een aanzienlijk deel van dit onderzoek is ook relevant voor zeldzame rassen, maar de directe toepasbaarheid verdient aandacht. Het is het zinvol om door middel van onderzoek naar eigenschappen en toepassingsmogelijkheden het houden van zeldzame rassen te stimuleren. Genetisch onderzoek naar specifieke eigenschappen van dieren van zeldzame rassen en het in kaart brengen van unieke karakteristieken van rassen zou daarvoor moeten worden versterkt. Dergelijk onderzoek blijft voor Nederlandse rassen erg belangrijk.

Voorbeeld Onderzoek optimalisatie fokprogramma bij scrapie bestrijding

In Nederland is de bestrijding van scrapie bij schapen opgepakt door middel van fokkerij. Het is op dit ogenblik verplicht om als veehouder met meer dan 9 schapen een scrapie resistente ram (genotype ARR/ARR) te gebruiken voor de fokkerij. In de verschillende populaties van zeldzame schapen bleek de frequentie van het ARR allel heel laag te zijn. Vooral bij heideschapen en melkschapen zou het doorvoeren van deze maatregelen desastreuze gevolgen gehad hebben voor de populaties. De inteelt zou door het gebruik van maar enkele rammen van het gewenste genotype heel hoog opgelopen zijn. Door middel van onderzoek is vastgesteld hoe de populaties zeldzame schapen op het moment van de start van het fokprogramma voor scrapie resistentie er voor stonden. En verder is aangegeven wat de invloed van het gebruik van alleen of gedeeltelijk ARR rammen zou zijn op de inteelt binnen een populatie. Aan de hand van dit onderzoek zijn de betreffende stamboeken geadviseerd over de fokkerij strategieën binnen hun schapenpopulaties.

Idee Onderzoeksvoorstellen

Aan de zeldzame huisdierrassen worden bepaalde gebruikseigenschappen toegekend zoals weerstand, robuustheid, beveelsheid, melkgift / melkwaliteit, efficiëntie van productie en milieuefficiëntie. Onderzoek kan deze eigenschappen inzichtelijk maken en een belangrijke bijdrage leveren om deze rassen te promoten. Andere ideeën voor onderzoek zijn:

- *Basisonderzoek om kennis en interesse te vermeerderen en zodoende de houderij te stimuleren;*
- *Praktijkonderzoek om de economische grondslag voor het gebruik van zeldzame rassen te verbeteren;*
- *Cultuurhistorisch onderzoek om de betekenis van huisdieren als erfgoed vast te leggen.*

3.8. Noodopvang

Plotselinge gebeurtenissen zoals uitbraken van dierziekten of afvoer van dieren door eigenaren kunnen een directe bedreiging betekenen voor een zeldzaam ras. Met name de bestrijding van zeer besmettelijke dierziekten kan grote consequenties hebben voor het *in situ* behoud van zeldzame rassen oftewel een adequaat dierziektebeleid is voorwaarde voor het stimuleren van activiteiten voor zeldzame rassen.

Voorbeeld

De Ark van Noach

Bestrijding van zeer besmettelijke dierziekten is een risico voor het behoud van zeldzame rassen. De uitbraken van Mond- en Klauwzeer in 2001 en Aviaire Influenza in 2003 hebben laten zien dat dit een reëel risico is.

Mond- en klauwzeer (MKZ)

30 maart 2001 heeft de SZH de actie Ark van Noach gestart. In een faxbericht is Minister Brinkhorst verzocht een reddingsplan voor zeldzame huisdieren toe te staan. Concreet zou met de Veluwe heideschappen kunnen worden begonnen. Van de 8 kuddes per kudde 10 oaien met lammeren te verplaatsen naar een geïsoleerd gebied. In de discussie over aantallen dieren heeft de SZH ingebracht dat verder gekeken moet worden dan uitsluitend aantallen. De foktechnische structuur van een populatie is ook van belang. Binnen kuddes hebben de dieren nogal wat genetische overeenkomst. Rammen uit de ene kudde worden in en andere gebruikt. Er zijn voldoende (ongeveer 10) kuddes nodig om inteelt voldoende te kunnen vermijden. Dus ook al heb je 1500 dieren dan kan je genetisch gezien nog wel een heel kleine populatie hebben. De geografische aspecten en daardoor grotere kwetsbaarheid spelen ook nog een rol. Zolang er een vervoersverbod is kon er echter geen sprake zijn van uitvoering van de Ark van Noach. Dat gold ook voor het naar voren halen van de inhaalslag van genenbankactiviteiten.

Aviaire Influenza (AI)

De Stichting Zeldzame Huisdierrassen (SZH) is blij dat het Ministerie van LNV een vrijstelling afgekondigd (14 maart 2003) heeft voor ruiming van enkele zeldzame pluimveerassen. Al vanaf het begin van de vogelpestcrisis heeft de SZH regelmatig aangedrongen op een uitzonderingspositie van de zeldzame pluimveerassen. Dat heeft geresulteerd in veel overleg met het ministerie van LNV en nu concreet in een vrijstelling voor ruiming van zeldzame pluimveerassen; Krombekeend, Noord-Hollandse witborsteend, Twentse landgans (Wit en bont), Hollandse Kuifhoenders, Ned. Baardkuifhoenders, Brabanters, Uilebaarden en Kraaikop. De dieren zijn van ruiming uitgesloten omdat ze een onmisbare functie vervullen bij het instandhouden van de rassen. In de loop van de vogelpestperiode is de lijst uitgebreid tot 28 pluimveerassen, waaronder ook een aantal zeldzame buitenlandse rassen. Met name de verhouding tussen de totaal populatie van een ras en het aandeel van het ras in de te ruimen gebieden bepaalde het al dan niet op de lijst 'niet te ruimen' plaatsen van een ras.

Idee Rescue station (noodopvang)

Kleine populaties van zeldzame rassen zijn kwetsbaar. Wanneer sprake is van een beperkt aantal houders van een ras, brengt het een relatief groot risico met zich mee wanneer een houder wil stoppen met het houden van dieren. Er kunnen verschillende redenen zijn waarom houders van zeldzame rassen hun dieren kwijt willen of moeten. Houders van zeldzame rassen worden onder andere gekenmerkt door een hogere leeftijd dan gemiddeld. Het is van belang dat fokdieren bij afvoer weer worden ondergebracht bij een fokker van zeldzame rassen. De SZH en de rasverenigingen/stamboeken bemiddelen hierbij, maar het is soms niet mogelijk om dieren (op korte termijn) te plaatsen. Het is aan te bevelen om één of liefst meerdere zogenaamde 'rescue-stations' te laten erkennen door de SZH op basis van een aantal kwaliteitscriteria. Deze rescue-stations kunnen niet bestaan zonder enige vorm van financiële ondersteuning, al is het alleen maar omdat ze een permanente overcapaciteit moeten hebben.

De noodopvang bestaat uit het aanbieden van tijdelijke verzorging en onderdak aan dieren. Deze opvang kan op verschillende manieren. Zo kan de opvang ter plekke, bij particulieren, bij fokcentra, bij kinderboerderijen, in natuurgebieden of bij dierentuinen. Daarnaast zou een 'model'-boerderij opgezet kunnen worden waar alle zeldzame Nederlandse rassen aanwezig zijn en gefokt worden. Op deze boerderij kan dan een soort dierenasiel voor zeldzame Nederlandse rassen aanwezig zijn. Dat is dan ook een centraal punt waar mensen dieren kunnen kopen, "vraag" en "aanbod" worden hier gecoördineerd. Voordat de dieren in aanmerking komen voor noodopvang kan een selectietoets gedaan worden op basis van:

- *Herplaatsingskans;*
- *Zeldzaamheid op basis van grootte van het stamboek en de bloedvoering;*
- *Kwaliteit van de raskenmerken;*
- *Mogelijkheid tot voortplanting en/of opname van genetisch materiaal in de genenbank.*

Bron: Noodopvang voor zeldzame huisdierrassen, SZH, juli 2000, afstudeeronderzoek P. Pas en R. Vos Projectnummer 304108 Van Hall Instituut.

Een aanvullend idee is om binnen een rescue-station een quarantaine mogelijkheid te hebben. In het geval van een uitbraak van een besmettelijke dierziekte, waarbij ruiming noodzakelijk is, kunnen dieren uit het ruimingsgebied daar in quarantaine geplaatst worden. Het verslepen van dieren na uitbraak van ziekte naar rescue station is echter zeer gevaarlijk. Dieren in rescue stations lopen dan gevaar. Voor dit doel is het beter een apart afgezonderd station op te richten.

Idee Spreiden van populaties over regio's in nationaal en internationaal verband

Rassen zijn vaak aan landen gebonden en landen zijn verantwoordelijk voor de instandhouding van de biodiversiteit. Daarom heeft het eerst nog weinig zin om populaties bewust te spreiden over landen. Tenzij de landen hierover andere afspraken hebben gemaakt en wanneer het gaat over hetzelfde ras, waarbij het ras door uitwisseling van dieren versterkt kan worden. Stimulering van de spreiding van dieren over regio's in eigen land kan echter van belang zijn omdat ziekte-uitbraken zich vaak beperken tot enkele regio's. Hierbij zal wel altijd het houden van de zeldzame rassen in de herkomstregio moeten blijven worden nagestreefd.

4. Oplossingsrichtingen

In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de in hoofdstuk 3 geschetste ideeën voor stimulans. De ideeën voor stimulering worden per spoor nogmaals ingedeeld zodat u een overzicht krijgt van de ideeën, dit is bedoeld als samenvatting. In paragraaf 4.2 worden de ideeën geclusterd en wordt een afweging gegeven als oordeel over de kansrijkheid. Daarna worden de oplossingsrichtingen en de beoordelingen verder toegelicht.

4.1 Overzicht van ideeën

In hoofdstuk 3 zijn de ideeën voor stimulans toegelicht. In tabel 4.1 zijn alle ideeën op een rij gezet.

Tabel 4.1 Overzicht van ideeën voor stimulans

Spoor	Ideeën voor stimulans
Agrarische functie	1. Inzichtelijk maken van de unieke eigenschappen
Natuur-, landschapsbeheer en plattelandontwikkeling	2. Boeren belonen voor fraaier landschap 3. "Boeren voor Natuur" 4. Ondersteuning schaapskuddes in "Programma Beheer" 5. Zeldzame rassen "leasen" op een landgoed 6. "Groene diensten"
Marktgerichte initiatieven	7. Fokkerij van Gelderse en Groninger dienstpaarden 8. Onder label afzetten van vlees 9. Samenwerking tussen sportfokkers en afmesters 10. Herintroductie MRIJ in de IJsselvallei 11. Flevopark
Recreatie, zorg en cultuur	12. Thema "groen en gezond" 13. Promotie bij de "groene zorgsector" 14. Regionaal promotiecentrum 15. Zeldzame rassen op de werelderfgoedlijst
Zeldzame rassen als hobbydier	16. Aanpassen van de gemeentelijke algemene politieverordening 17. Inrichten van parken 18. Promotie bij hobbyhouders
Fokkerij	19. Kernfokbedrijf voor Kempische heideschape 20. Stimuleren fokkerij door I&R systeem 21. Benutting van hobbyfokkers voor een grotere diversiteit 22. Blaarkop F1-productiebedrijf 23. Promotie winning sperma van zeldzame rassen op KI station
Onderwijs en onderzoek	24. Lesprojecten voor leerlingen dierverzorging 25. Begin bij de basisschool 26. Onderzoeksvorstellen
Noodopvang	27. Rescue station (noodopvang) 28. Spreiding populaties over regio's in nationaal en internationaal verband

4.2 Clustering en afweging

Er is sprake van overlap tussen de ideeën of oplossingsrichtingen in tabel 4.1 en de kracht van het slagen van oplossingsrichtingen zit veelal in de combinatie van functies. Om die redenen zijn de ideeën allereerst geclusterd en samengevat tot samenhangende oplossingsrichtingen en vervolgens beoordeeld aan de hand van een aantal criteria.

In tabel 4.2 worden de clusters benoemd. Aan iedere oplossingsrichting is een indicatief, kwalitatief eindoordeel gegeven. De prioriteit is een globale inschatting van kansrijkheid. De hoogste scores (+++) geven de meest 'kansvolle oplossingsrichtingen' aan. Dit wil overigens niet zeggen dat oplossingsrichtingen met een lagere score niet kansrijk kunnen zijn. De conclusies en beoordelingen moeten in een vervolgfase nog worden geconfronteerd met de belangstelling van stakeholders, van de praktijk en er is in sommige gevallen waarschijnlijk een meer gedetailleerd haalbaarheidsonderzoek nodig.

Om dieren te houden heb je mensen nodig. Waarom kiezen mensen voor zeldzame rassen? De kansrijke oplossingsrichtingen bestaan daarom uit elementen die inzetten op kennis en bewustwording bij veehouders en de burger, om gevoel en overtuiging te bevorderen. Ten tweede zijn er om een ras op te bouwen en te versterken dieren in voldoende aantallen en kwaliteit nodig. Kansrijke oplossingen moeten daarom voldoende kunnen bijdragen aan de groei van de populatie. Ook zou het de beschikbaarheid van (fok)materiaal en deskundigheid op het gebied van fokkerij en genetisch management moeten bevorderen. Ten derde is voor de instandhouding van de rassen continuïteit nodig. Daarom concepten die ingebed zijn in de maatschappij en gebruik maken van aanpalende subsidieregelingen kansrijk.

De volgende criteria zijn gebruikt voor de afweging van de kansrijkheid van de oplossingsrichtingen:

- Effectiviteit ten aanzien van het doel (conservering en duurzaam gebruik; kwaliteit of kwantiteit)
- Efficiëntie (kosten, baten, return on investment)
- Resultaten op korte of lange termijn
- Draagvlak bij stakeholders
- Uitvoerbaarheid/complexiteit
- Passendheid bij aanpalende beleidsterreinen (matchingsmogelijkheden)
- Mate van betrokkenheid en rol van overheid

In bijlage VII is een uitgebreider afwegingskader weergegeven, die gehanteerd kan worden voor een nauwkeuriger beoordeling. Bovendien wordt na de samenvattende tabel 4.2. iedere oplossingsrichting en de beoordeling beschreven.

Tabel 4.2. Clustering van ideeën en beoordeling naar kansrijkheid

Spoor	Oplossingsrichtingen	Oordeel
Agrarische functie	a. Inzichtelijk maken van de waarde van zeldzame rassen voor een bedrijfseconomisch rendabele veehouderij	++
Natuur-, landschapsbeheer en plattelandsontwikkeling	b. Promotie zeldzame rassen bij terreineigenaren en landgoederen	++
	c. Inbedden van de stimulering van zeldzame rassen in stimuleringsregelingen van aanpalende beleidsterreinen: natuurbeheer, plattelandsontwikkeling, hervormingen van het Europees landbouwbeleid, etc.	+++
	d. Stimuleren van multi-stakeholder, regionale initiatieven (gebiedsbeleid) met een rol voor zeldzame rassen	+++
Marktgerichte initiatieven	e. Gericht fokken voor specifieke doelgroepen, opzetten van kernfokbedrijven en verkoop/verspreiding van fokmateriaal	+++
	f. Stimulering afzet van (vlees)producten van zeldzame rassen middels een keurmerk of label of 'streekconcepten'	++
Recreatie, zorg en cultuur	g. Inzet van zeldzame rassen in de zorglandbouw en op kinderboerderijen (promotie, onderzoek, voorlichting)	++
	h. Erkenning en uitbaten van cultureel erfgoed	+
Zeldzame rassen als hobbydier	i. Promotie van zeldzame rassen onder hobbydierhouders	+++
	j. Inrichten van 'kleindierparken' van en voor hobbyisten	++
Fokkerij	k. Stimulering van registratie, van georganiseerde (stamboek)fokkerij en van samenwerking tussen verschillende typen dierhouders	++
	l. Bevordering beschikbaarheid hoogwaardig mannelijk fokmateriaal	+++
Onderwijs en onderzoek	m. Ontwikkelen van lesprojecten over zeldzame rassen voor basisonderwijs en groen beroepsonderwijs	+++
Noodopvang	n. Identificatie, opzet en erkenning van noodopvangcentra ('rescue stations')	++

Hierna worden de oplossingsrichtingen en de beoordelingen, zoals samengevat in tabel 4.2, verder toegelicht. In de linker kolom is het spoor aangegeven en een korte samenvatting. In de rechter kolom wordt de oplossingsrichting genoemd en daaronder volgt een omschrijving van de gedachtegang die bij de beoordeling gevolgd is.

Agrarische functie

Zeldzame rassen hebben van oudsher een agrarische functie. Het gebruik van Nederlandse, zeldzame rassen in de hedendaagse veehouderij neemt echter steeds verder af. Desondanks doen Nederlandse rassen bedrijfseconomisch gezien vaak niet onder voor rassen die meer produceren. De oude Nederlandse rassen beschikken over eigenschappen die nog heel goed passend zijn voor specifieke bedrijfsomstandigheden. Hierbij is het wel van belang dat de voordelen van de zeldzame rassen boven de hoogproductieve rassen wordt aangetoond en dat promotie plaatsvindt op basis van de positieve eigenschappen van de zeldzame rassen.

Natuur-, landschapsbeheer en plattelandontwikkeling

Eigenaren van terreinen en landgoederen zetten landbouwhuisdieren in voor beheer. Nederlandse, zeldzame rassen kunnen vaak heel goed worden gebruikt voor dit doel. De beslissing van eigenaren om zeldzame rassen te houden hangt af van de economische omstandigheden en de mate waarin de bedrijfsvoering van het houden van deze rassen aansluit bij de doelstelling van de terreineigenaar. Promotie van zeldzame rassen bij terreineigenaren en landgoederen kan een positief effect hebben op die beslissingen.

Inzichtelijk maken van de waarde van zeldzame rassen voor een bedrijfseconomisch rendabele veehouderij (onderzoek, kennisuitwisseling)

Wanneer duidelijke, objectieve voordelen van zeldzame rassen kunnen worden vastgesteld boven hoogproductievere rassen, wordt promotie van kleine of zeldzame Nederlandse rassen gemakkelijker. Wanneer het imago van de rassen in de gangbare veehouderij verbetert, kan een substantiële bijdrage worden geleverd aan de kwantiteit en kwaliteit van het ras. Dit geldt met name voor rundvee en schapen.

Een onderzoek naar de waarde van zeldzame huisdierrassen is goed uitvoerbaar. De kosten van het inzichtelijk maken van de waarde van zeldzame rassen kunnen beperkt blijven, wanneer gebruik wordt gemaakt van praktijkcijfers en netwerken van veehouders. Wetenschappelijk, experimenteel onderzoek, gericht op rassenvergelijking onder vergelijkbare omstandigheden, is echter wel een meer kostbare aangelegenheid.

Voor de instandhouding van zeldzame rassen *in situ* is het van cruciaal belang dat deze rassen nog onder 'normale' bedrijfsomstandigheden worden gehouden. Het inzichtelijk maken van de waarde van deze rassen draagt in sterke mate bij aan de realisatie van het doel om zeldzame runderrassen te behouden en duurzaam te gebruiken.

Resultaten kunnen op relatief korte of middellange termijn worden verwacht. Het draagvlak bij veehouders, waar de zeldzame rassen goed in het bedrijfssysteem zullen passen, zal zeer hoog zijn.

Het aantal agrariërs dat zal overstappen naar zeldzame rassen zal waarschijnlijk niet in snel tempo toenemen, maar met een continue promotie kan het effect op lange termijn aanzienlijk zijn. De stamboeken kunnen hun voordeel doen met de gegenereerde kennis om het ras te promoten.

De betrokkenheid van de overheid kan beperkt blijven tot (éénmalige) stimuleringsbijdragen of onderzoeksfinanciering, waarna (netwerken van) dierhouders de waarde van zeldzame rassen verder kunnen uitdragen.

Promotie zeldzame rassen bij terreineigenaren en landgoederen

Op sommige landgoederen en natuurterreinen kunnen grotere aantallen dieren gehouden. Landgoederen zijn vaak gericht op versterking van de cultuurhistorische waarde, waardoor ze een voorkeur zullen hebben voor de oorspronkelijk aanwezige rassen. Dit aspect zal bijdragen aan de kwaliteit van het *in situ* behoud, mits wordt opgelet of het beoogde fokdoel van het zeldzame ras goed past bij de omstandigheden van natuur- en landschapsbeheer en of zeldzame rassen goed passen in het beoogde natuur- en landschapsbeheer.

Met deze optie kan worden ingespeeld op de sociale en economische samenhang van landgoederen en terreinbeherende (natuurbeschermings)organisaties en hun achterban. Door een goede voorlichting, promotie en communicatie tussen verantwoordelijke organisaties voor natuur- en landschapsbeheer, kan een (intern) vliegwieleffect of uitstralingseffect ontstaan.

Het draagvlak bij terreinbeherende organisaties lijkt in eerste instantie beperkt omdat het houden van zeldzame rassen niet de primaire doelstelling is en de beheerders zelf vaak geen vee houden. Met gerichte promotie en stimulering is hier echter veel te bereiken. Met hierop aangepaste stimuleringsregelingen kan nog meer worden bereikt.

Het draagvlak bij veehouders (pachters en inschaarders) voor een dergelijk initiatief is in principe aanwezig, maar staat of valt met goede voorlichting ten aanzien van de raskeuze, bedrijfsvoering en financiële consequenties

Natuur-, landschapsbeheer en plattelandontwikkeling

Diverse aanpalende beleidsterreinen of stimuleringsregelingen van LNV bieden mogelijkheden om het behoud van zeldzame rassen te ondersteunen. Hierbij valt te denken aan de hervormingen van het landbouwbeleid, (agrarisch) natuurbeheer, plattelandontwikkeling, regionaal beleid of (functionele) agro-biodiversiteit. Het houden van zeldzame rassen kan als voorwaarde of als 'plus' in stimuleringskaders worden opgenomen.

Natuur-, landschapsbeheer en plattelandontwikkeling

Regionale, multi-stakeholder initiatieven kunnen kansen bieden voor zeldzame rassen. Kansen liggen met name in de combinatie van verschillende functies en (nieuwe) economische dragers voor zeldzame rassen in de regio.

In het bijzonder kan hierbij worden gedacht aan regionale of provinciale (kennis)parken, die verschillende functies kunnen vervullen.

Inbedden van de stimulering van zeldzame rassen in aanpalende beleidsterreinen of stimuleringsregelingen

Benutting van 'aanpalende' stimuleringsmogelijkheden en het voorkómen van tegenwerking tussen beleidsterreinen kan een zeer efficiënte en effectieve wijze zijn om de omvang van zeldzame rassen te laten groeien. Wanneer wordt aangesloten bij het regionale of plattelandontwikkelingsbeleid wordt een positieve bijdrage geleverd aan het *in situ* behoud van de rassen. Koppeling van rassen met historisch-geografische kenmerkende gebieden is hierbij van belang.

Wanneer het ecologisch beheer als uitgangspunt wordt genomen is deze optie goed uitvoerbaar. Aandachtspunt is echter in hoeverre bij de in deze optie gehouden zeldzame rassen ook sprake is van serieuze fokkerij.

De verwachte (additionele) administratieve kosten van de overheid worden laag ingeschat, wanneer wordt aangesloten bij bredere stimuleringskaders. In de beginfase zal de betrokkenheid van LNV bij de opzet van nieuwe stimuleringsregelingen of inbedding in bestaand stimuleringsmogelijkheden groot moeten zijn.

Resultaten van deze optie kunnen op middellange termijn worden verwacht. Het draagvlak bij regionale stakeholders wordt hoog ingeschat.

Stimuleren van regionale, multi-stakeholder initiatieven met een rol voor zeldzame rassen

De effectiviteit van regionale, multi-stakeholder initiatieven voor behoud van zeldzame rassen wordt op het eerste oog niet hoog ingeschat. Partijen in de regio moeten zich bewust zijn van het belang van behoud van zeldzame rassen en bereid zijn om dit mee te nemen in regionale ontwikkelingsplannen. Wanneer een partij met deskundigheid en oog voor het belang van behoud van zeldzame rassen in een regionale context het voortouw neemt kan een regionaal initiatief een aanzienlijke en duurzame impact hebben op het behoud van zeldzame rassen. Door de combinatie van een sociale, culturele, ecologische en economische waarde van de dieren kan het rendabel zijn om zeldzame rassen te houden.

Een regionaal initiatief kan tot gevolg hebben dat grote aantallen dieren van zeldzame rassen worden gehouden in de regio. Regionale parken en 'kennislandgoederen' met zeldzame rassen zijn een effectief middel om (regionale) collecties van zeldzame rassen te houden. De parken kunnen een belangrijke functie hebben voor recreatieve, educatieve en wetenschappelijke doelen. Door een gestructureerde en gerichte fokkerij kan de kwaliteit van de rassen worden verbeterd.

De startkosten voor dergelijke regionale projecten zijn mogelijk hoog en de aanloopperiode is lang. Bovendien zijn de projecten kwetsbaar wat betreft de lange termijn instandhouding van rassen, wanneer bijvoorbeeld één of meerdere economische dragers wegvallen.

Het draagvlak voor regionale activiteiten is vrij groot. De rol van regionale, provinciale en lokale overheden en andere regionale stakeholders is van groot belang. Ze kunnen een regionaal of provinciaal park als visitekaartje gebruiken.

Voor dergelijke initiatieven bestaan mogelijkheden in het kader van plattelandontwikkeling. Ook zijn er meer professionele veehouders dan voorheen die 'coalitiegenoten' zoeken, waardoor het draagvlak toeneemt. Er zijn veel projecten die op korte termijn gestart kunnen worden, maar die waarschijnlijk pas op langere termijn op hun merites beoordeeld kunnen worden.

Marktgerichte initiatieven

Fokkerij-initiatieven, gericht op afzet van fokmateriaal naar specifieke doelgroepen (niche markten) of op verspreiding van kwalitatief hoogwaardig fokmateriaal binnen het ras, dragen zowel bij aan de kwaliteit van het ras als aan de instandhouding van voldoende aantallen dieren.

Marktgerichte initiatieven

Afzet van vlees- of zuivelproducten van hoge kwaliteit van zeldzame rassen middels een 'keurmerk', 'label' of middels 'streekconcepten' biedt mogelijkheden voor een hogere opbrengstprijis voor producten van zeldzame rassen, veelal in niche-markten.

Recreatie, zorg en cultuur

Zorg- en kinderboerderijen en andere locaties met een recreatieve of educatieve functie kunnen een belangrijke bijdrage leveren aan het behoud van zeldzame rassen en het vergroten van draagvlak bij burgers.

Gericht fokken voor specifieke doelgroepen, opzetten van kernfokbedrijven en verkoop/verspreiding van fokmateriaal

Met deze optie wordt bijgedragen aan de instandhouding van het ras. Zowel de kwantiteit als de kwaliteit van het ras zijn hierbij gebaat. Het ras kan zich blijven ontwikkelen, waarbij de vraag vanuit de markt naar fokmateriaal of eindproducten centraal staat.

De opzet van kernfokbedrijven is een manier om de efficiëntie en de structuur van de fokkerij te verbeteren. Vanuit het kernfokbedrijf kan genetisch materiaal worden verspreid of producten worden verkocht. De effectiviteit en efficiëntie van een kernfokbedrijf wordt hoger wanneer dit bedrijf meerdere functies kan vervullen.

Het opzetten van een nieuwe fokkerijstructuur kan op korte termijn gebeuren en kan op korte termijn bijdragen aan de *in situ* conservering van zeldzame rassen. Fokkerij is echter wel gericht op de lange termijn en veelal zal de vraag naar fokmateriaal of producten nog aangewakkerd moeten worden.

Het draagvlak onder betrokkenen zal hoog zijn bij voldoende inzicht in de marktontwikkeling. De uitvoerbaarheid vereist wel specifieke deskundigheid.

Stimulering afzet van (vlees)producten onder 'label'

Verkoop van vlees- of zuivelproducten in 'niche-markten' kan een effectieve manier zijn om de meerwaarde van zeldzame rassen te vermarkten en om zeldzame rassen (economisch) in stand te houden.

In het algemeen wordt de omvang van dergelijke markten voor speciaalproducten echter beperkt ingeschat, waardoor de rentabiliteit onder druk zal blijven staan. Bovendien is een goede interne of externe controle nodig op de kwaliteit van de producten.

Wanneer mogelijkheden om producten te verwaarden aanwezig zijn en de bijkomende kosten beperkt blijven, zal er draagvlak zijn voor dergelijke initiatieven bij stakeholders in de keten. Aansluiting bij andere (regionale) initiatieven levert mogelijk efficiëntiewinst op. De betrokkenheid van de overheid kan beperkt blijven.

Zeldzame rassen in zorglandbouw en op kinderboerderijen

Zorg- en kinderboerderijen, maar ook stadsboerderijen en milieu-educatieve centra zijn 'groeimarkten' in Nederland, waarbij goede mogelijkheden aanwezig zijn om zeldzame rassen in te schakelen, zij het vaak kleine aantallen per bedrijf. Vanwege de koppeling met andere functies is dit een efficiënte wijze om zeldzame rassen mee in stand te houden

Met gerichte promotie, voorlichting en certificering kunnen zorg- en kinderboerderijen een goede bijdrage leveren aan de kwantiteit van zeldzame rassen.

Draagvlak is veelal aanwezig en kan verder door promotie en voorlichting worden vergroot en stevig worden uitgebreid naar het vergroten van draagvlak bij de burgers. De rol van de overheid is beperkt.

Recreatie, zorg en cultuur

De Nederlandse zeldzame huisdierrassen zijn levende culturele erfgoedstukken. Sommige rassen zijn wereldwijd bekend en zouden om hun betekenis een plaats verdienen op de Werelderfgoedlijst van UNESCO. Ook kunnen mogelijkheden worden onderzocht om de cultuurhistorische waarde van zeldzame rassen verder commercieel uit te baten.

Zeldzame rassen als hobbydier

Het aantal (potentiële) hobbydierhouders is groot. Een betere en gerichte promotie naar deze doelgroep kan een substantiële bijdrage leveren aan de groei van het aantal dieren van zeldzame rassen in de hobbysector.

Zeldzame rassen als hobbydier

Met de inrichting van kleindierparken door en voor hobbyisten kan zowel een bijdrage geleverd worden aan sociale netwerken als aan het behoud van zeldzame rassen. Een koppeling met kinderboerderijen behoort hier tot de mogelijkheden.

Erkenning en uitbaten van cultureel erfgoed

Wanneer zeldzame rassen de erkenning als levend cultureel erfgoed kunnen krijgen, zal dit in sterke mate kunnen bijdragen aan het behoud van de rassen. Zeldzame rassen raken dan minder 'tussen wal en schip'. De kans op een dergelijke erkenning is echter lastig in te schatten.

Met of zonder een dergelijke erkenning kan de cultuurhistorische waarde verder commercieel worden uitgebaten.

Het draagvlak voor deze erkenning is op beleidsniveau mogelijk nog onvoldoende. Deze optie zou kunnen worden ingebracht in het kader van de conventie voor immaterieel erfgoed. Het draagvlak bij fokkers en burgers is hiervoor waarschijnlijk aanwezig.

Promotie van zeldzame rassen onder hobbydierhouders

Wanneer voldoende particulieren bereid zijn om zeldzame rassen te houden, dan zal dat aanzienlijk bijdragen aan het behoud van zeldzame rassen. Het instandhouden en verbeteren van de kwaliteit van de rassen verdient hierbij wel extra aandacht. Fokkerij is lastiger beheersbaar wanneer het aantal dieren per eigenaar beperkt is. De effectiviteit van het behoud van oude rassen door particulieren zal daarom onder andere afhangen van de organisatiegraad en de bereidheid om zich in te zetten voor de fokkerij van het ras.

Er lijkt veel draagvlak aanwezig te zijn voor het houden van zeldzame rassen door hobbydierhouders. Promotieactiviteiten kunnen op korte termijn gestart worden en zullen ook op korte termijn effect hebben.

Inrichten van kleindierparken door en voor hobbyisten

Vergelijkbaar met het volkstuinen concept kunnen kleindierparken worden opgezet, gekoppeld aan, of los van kinderboerderijen. Een relatief grote groep hobbyisten kan hiermee een bijdrage aan de instandhouding van de rassen gaan leveren.

De kosten zullen beperkt zijn. Kosten kunnen worden gedragen door een grote groep geïnteresseerden en de parken kunnen eventueel tegen betaling worden opengesteld voor publiek.

Het draagvlak wordt hoog ingeschat omdat een dergelijk initiatief in sterke mate kan bijdragen aan de instandhouding van een sociaal netwerk in steden of dorpen en aan de vrijetijdsbesteding van de bevolking.

Kleindierparken kunnen op korte termijn gestart worden en kunnen ook op korte of middellange termijn resultaat hebben, mede omdat het om kleinvee gaat waarmee relatief snel is te fokken.

Een dergelijk concept is nieuw voor Nederland, waardoor de uitvoerbaarheid lastig is in te schatten. Nader onderzoek naar de haalbaarheid is hier gewenst.

Fokkerij

Het ondersteunen van de fokkerijactiviteiten is belangrijk voor een duurzaam genetisch beheer van zeldzame rassen. Dier- en stamboekregistratie zijn voorwaarde voor de instandhouding van rassen en om de kwaliteit van het ras te waarborgen.

Fokkerij

Het bevorderen van het beschikbaar stellen van hoogwaardig mannelijk fokmateriaal zal de kwaliteit en genetische variatie van zeldzame rassen doen toenemen. Bovendien kan het bijdragen aan de groei van het aantal dieren van het ras.

Onderwijs en onderzoek

Onderwijs- en daaraan gekoppeld onderzoekprogramma's dragen bij aan de bewustwording en de waardering voor het behoud van zeldzame rassen en agrobiodiversiteit op de lange termijn.

Stimulering van registratie, van georganiseerde (stamboek)fokkerij en van samenwerking tussen verschillende typen dierhouders

Een verantwoorde fokkerij en genetisch beheer van zeldzame rassen is alleen goed mogelijk met een goede registratie van de dieren. De kwaliteit van de rassen zal toenemen indien zoveel mogelijk fokkers zijn aangesloten bij een fokkerijorganisatie of stamboek. Deelname van fokkers aan fokkersclubs en stamboekregistratie zou moeten worden bevorderd.

De effectiviteit van stimulering van fokkerij is groot om dat fokkerijeffecten altijd cumulatief zijn. De SZH heeft ervaring met advies en erkenningen voor goed fokbeleid aan fokcentra. Het stimuleren en ondersteunen van de fokkerij kan per direct starten en heeft op middellange en lange termijn resultaat. Daarnaast kunnen (nieuwe vormen van) samenwerking tussen fokkers en hobbyhouders ook bijdragen aan een kwaliteitsverbetering van de rassen.

Bevordering beschikbaarheid hoogwaardig mannelijk fokmateriaal

De kwaliteit van rassen kan gestimuleerd worden door financiële ondersteuning van van belangenorganisaties ten behoeve van de beschikbaarheid van fokmateriaal. Dit kan bijvoorbeeld via de ondersteuning van spermawinning van KI-stieren van zeldzame rassen. Hierdoor neemt de beschikbaarheid van hoogwaardige genetisch materiaal en keuze voor veehouders toe

Fokkerijmaatregelen zijn in het algemeen effectief omdat de effecten van fokkerij 'cumulatief' zijn. Voor zeldzame rassen zijn de kosten voor spermawinning van KI-stieren echter relatief hoog.

Het draagvlak bij belangenorganisaties, stamboeken of rasverenigingen zal afhangen van de faciliteiten en ondersteuning die hiervoor beschikbaar is. Deze optie zal in samenhang moeten worden bekeken met de doelstellingen en activiteiten van het Centrum voor Genetische Bronnen Nederland (CGN).

Ontwikkelen van lesprojecten over zeldzame rassen voor basisonderwijs en groen beroepsonderwijs

Gerichte lesprogramma's zijn nodig voor het lager, middelbaar, hoger onderwijs en voor speciale onderwijs- of cursusvormen. Ontwikkeling van lesprogramma's en (ondersteunende) onderzoekprogramma's vraagt om promotie en gerichte investeringen. Het effect op het behoud van kwantiteit en kwaliteit van zeldzame rassen is van belang, maar indirect, en effecten kunnen pas op (middel)lange termijn worden beoordeeld.

De investering in onderwijs is efficiënt, met name in groen onderwijs op hoger niveau, vanwege de koppeling met onderzoek. De overheid heeft hier een belangrijke rol ten aanzien van financiering en kwaliteitsbewaking van het betreffende onderwijs.

Noodopvang

Het voorzien in noodopvang voor zeldzame rassen is nodig om te voorkómen dat unieke populaties verloren dreigen te gaan

Identificatie, opzet en erkenning van noodopvangcentra ('rescue stations')

Een noodopvang heeft één speciaal doel, namelijk het opvangen van dieren, die anders voor de populatie verloren zou gaan. Dit komt voor bij (plotselinge) bedrijfsbeëindiging wanneer geen nieuwe eigenaar gevonden is. Het draagt op zich niet bij aan groei van het aantal dieren, maar het zorgt er wel voor dat er geen (voor het ras desastreuze) krimp ontstaat.

De noodopvang moet reële kwaliteitseisen stellen aan het dier dat opgevangen wordt. Als het dier niet bijdraagt aan het benodigde aantal en/of kwaliteit van het zeldzame ras, kan het niet opgevangen worden.

De efficiëntie van de noodopvang is beperkt, afhankelijk van de opzet (enkele grotere of meerdere kleinere) en mogelijke koppeling met andere doelen. Het aantal stations voor noodopvang kan beperkt worden gehouden, waardoor met een relatief geringe financiële bijdrage een belangrijke stimulans kan worden gegeven aan het behoud van diversiteit of rassen.

De verwachte administratieve kosten zijn relatief hoog. Bij een beperkt aantal opvangcentra is er relatief veel in- en uitstroom van dieren binnen één bedrijf. De baten kunnen nooit opwegen tegen de lasten, omdat er een constante overcapaciteit nodig is met eventueel quarantaine plaatsen. Het geheel kan op zich niet rendabel zijn en er zal een structurele stimuleringsbijdrage nodig zijn.

Noodopvang biedt een mogelijkheid om verschillende initiatieven te koppelen, zoals lokaal natuurbeheer, zorgfuncties, kinderboerderij, sport- of multifunctionele centra. Het draagvlak voor noodopvang is van te voren moeilijk in te schatten. Het is mogelijk dat de normale handel of bemiddeling in veel gevallen tot verandering van eigenaar zal leiden. Het is niet van te voren in te schatten hoe dierhouders gaan reageren op dit initiatief. Het zal afhangen van de promotie/ naamsbekendheid en van de vergoedingen die betaald worden aan de dierhouders bij overname en de kosten voor de nieuwe eigenaar. Verder moet er draagvlak gecreëerd worden bij de belangenorganisaties, rasverenigingen of stamboeken voor de functie en ondersteuning van noodopvang.

5. Uitwerking van kansvolle opties

In hoofdstuk 4 zijn (clusters van) mogelijkheden om het behoud van zeldzame rassen te stimuleren beoordeeld. De meest kansvolle richtingen worden in dit hoofdstuk uitgewerkt, waarbij gewenste rollen, verantwoordelijkheden en benodigde acties worden benoemd.

De realisatie van de hierna geschetste kansvolle voorstellen is enerzijds afhankelijk van de bereidwilligheid van mensen, die het houden van zeldzame landbouwhuisdieren voor hun rekening nemen. Hierbij kan een onderscheid gemaakt worden tussen degenen die bedrijfsmatig of om economische redenen de dieren houden en de liefhebbers of hobbyhouders. Anderzijds is van belang dat één of meerdere stakeholders het voortouw nemen om invulling te geven aan de kansvolle optie.

5.1 Voorstel 1 Inbedding in stimuleringsregelingen van aanpalende beleidsvelden

Het inbedden van de stimulering van zeldzame rassen in stimuleringsregelingen van aanpalende beleidsterreinen, zoals natuurbeheer, plattelandontwikkeling en hervormingen van het Europese landbouwbeleid biedt kansen. De overheid ondersteunt natuurbeheer en plattelandontwikkeling en bovendien wordt het Europese landbouwbeleid herzien, waardoor een verschuiving zal plaatsvinden van prijsondersteuning naar andere vormen van inkomensondersteuning in de agrarische sector. Het is verstandig om het stimuleren van het behoud van oude rassen te koppelen aan deze bredere beleidsterreinen en daar waar mogelijk ook financiële ondersteuning voor behoud van oude rassen hieraan te koppelen. Stimuleringsregelingen, zoals het programma beheer, investeringen in het landelijke gebied, groene diensten, agrarisch natuurbeheer, functionele agrobiodiversiteit en andere regionale of plattelandontwikkeling initiatieven bieden daartoe mogelijkheden. Het houden van zeldzame rassen kan in deze regelingen als een voorwaarde of 'plus' worden opgenomen. Dit voorstel kan leiden tot een duurzame inbedding van het gebruik en behoud van zeldzame huisdierrassen in het landelijk gebied en (agrarisch) natuurbeheer.

Rollen en verantwoordelijkheden

De nationale overheid zal de randvoorwaarden moeten scheppen om het voorstel mogelijk te maken en stimulerend optreden naar andere partijen. Mede in verband met haar rol om invulling te geven aan het verdrag inzake biologische diversiteit (CBD) zal de overheid hierbij een positie in te nemen.

De rol van provinciale of regionale overheden is in processen gericht op de inrichting van het landelijk gebied ook van belang. Een belangrijke rol ligt bovendien bij de veehouders met belangstelling voor verbrede doelstellingen voor de veehouderij. Ook organisaties voor landschaps-, natuur- en terreinbeheer kunnen een stimulerende en faciliterende rol spelen. Tenslotte kunnen SZH, CGN en andere adviseurs een rol spelen bij de implementatie van dit spoor.

Acties

De acties die voor deze oplossingsrichting genomen dienen te worden zijn in eerste plaats van beleidsmatige en politieke aard. Op beleidsniveau dient een koppeling tot stand gebracht te worden tussen (agro)biodiversiteit, landbouwbeleid, natuurbeheer en plattelandontwikkeling. De beleidsdirecties (natuur, landbouw, ruimtelijke ordening) dienen hiervoor een gezamenlijk kader te ontwikkelen, waarmee de nationale, regionale en lokale stakeholders een beter handvat kan worden geboden voor het maken van keuzes. In tweede instantie is het belangrijk om de processen in de gebieden te begeleiden en af te stemmen.

5.2 Voorstel 2 Zeldzame rassen als onderdeel van regionale initiatieven

Er liggen kansen voor (nieuwe) regionale, multi-stakeholder initiatieven, die mede zijn gericht op het bevorderen van zeldzame huisdierrassen. Het inbedden van het houden van zeldzame rassen in 'totaalconcepten' of een groter geheel op lokaal of regionaal niveau biedt kansen voor het behoud van rassen. Dit voorstel kan bijdragen tot een duurzame ontwikkeling van een regio, waarbij specifiek aandacht wordt gegeven aan de (combinatie van) verschillende functies van zeldzame rassen

Rollen en verantwoordelijkheden

Een geïnteresseerde of betrokken partij zal het initiatief moeten nemen voor de vorming van een consortium. Dergelijke complexe multi-stakeholder projecten vergen een lange aanlooperperiode en een forse voorinvestering. Het ligt voor de hand dat deze voorinvestering wordt gedaan door een regionaal consortium, eventueel met een startsubsidie van de rijksoverheid. Het consortium kan ook andere stimuleringsregelingen op aanpalende beleidsterreinen aanspreken. Een grote diversiteit aan stakeholders kan belang hechten aan een dergelijk regionaal initiatief. Het welslagen van een dergelijk project zal echter sterk afhangen van de economische dragers onder het initiatief. Een combinatie van functies van zeldzame rassen past in een dergelijke regionale setting.

Acties

De overheid kan partijen stimuleren om iets te ondernemen. Een eerste stap voor het uitvoeren van een dergelijk initiatief is het maken van verkennende studies. Ook kan ondersteuning van het proces gewenst zijn. Over de rol van zeldzame huisdierrassen kunnen SZH, CGN of andere partijen adviseren.

5.3 Voorstel 3 Houden van zeldzame rassen door hobbydierhouders

De samenstelling van de bevolking op het platteland verandert. Veel vrijkomende boerderijen worden bewoond door stedelingen zonder een directe band met het platteland, waarbij de oppervlakte grond bij de woning beperkt is. Deze groep plattelandsbewoners neemt sterk toe in aantal en is een potentiële doelgroep als het gaat om het houden en eventueel fokken van zeldzame huisdieren. Daarnaast is er een groep hobbyisten die om verschillende redenen dieren houdt. Het onder de aandacht brengen van de verschillende waarden van de zeldzame huisdierrassen moet het enthousiasme voor het houden van deze rassen bevorderen. Met dit voorstel kan met relatief weinig investeringen en in een korte tijd de doelgroep voor het houden van zeldzame huisdierrassen worden uitgebreid.

Rollen en verantwoordelijkheden

De SZH zou haar promotieactiviteiten meer kunnen richten op particulieren en de kleinschalige hobbysector. In voorlichting en promotie kan de SZH samenwerken en gebruik maken van de kanalen van de hobbysector. Voor de fokkerij is het belangrijk dat de hobbysector wordt gestimuleerd zich aan te sluiten bij fokkersclubs of stamboeken. Stamboeken en fokkersclubs kunnen zelf ook een belangrijke rol spelen in de promotie van de rassen.

De overheid kan een rol spelen door voor de hobbysector onnodige (administratieve) belemmeringen weg te nemen en het houden van dieren gemakkelijker te maken. Een belangrijk uitgangspunt hierbij kan zijn dat de hobbysector nauwelijks een bijdrage levert aan de agrarische productie. De regionale en lokale overheden kunnen ook bijvoorbeeld de oprichting van kleindierparken stimuleren en ondersteunen.

Acties

Er zullen meer gerichte promotie- en voorlichtingsacties voor en door de georganiseerde hobbyfokkerij moeten worden uitgevoerd. De overheid kan hierbij een bijdrage leveren door de mogelijkheid te bieden aan een overkoepelende belangenorganisatie voor promotie en voorlichting.

5.4 Voorstel 4 Opzetten van lesprojecten

Het ontwikkelen van lesprojecten over zeldzame rassen voor basisonderwijs en groen beroepsonderwijs kan de bewustwording bij een grote groep (toekomstige) belanghebbenden vergroten. Voor de lange termijn is het ontwikkelen van een kennisbasis heel belangrijk voor het willen en kunnen behouden van diversiteit in de dierlijke hulpbronnen.

Rollen en verantwoordelijkheden

De rol van de overheid is ook hier weer enorm belangrijk, hoewel deze beperkt kan blijven tot het implementeren en monitoren van het thema in de curricula van onderwijsinstellingen. De directe verantwoordelijkheid voor de lesprogramma's ligt bij de instellingen zelf. Deze kunnen in belangrijke mate ondersteund worden door onderwijshulpinstellingen, de SZH, centra voor natuur en milieu, kinder- en stadsboerderijen met zeldzame rassen. De stimulerende rol die mede uitgaat van kennisontwikkeling in het onderwijs maakt dat ook onderzoeksinstellingen betrokken zijn.

Acties

Ontwikkelen en ondersteunen van onderwijs- en kennisontwikkeling over biodiversiteit en over de Nederlandse zeldzame landbouwhuisdierrassen in het bijzonder. De nieuwe lesprogramma's of modules moeten passen in het bredere kader van algemene ontwikkeling, natuurbeleving, agrobiodiversiteit, landbouw, geschiedenis, culturele vorming, natuur- en milieu-educatie, (wereld-)oriëntatie, landschapsontwikkeling, productontwikkeling, omgevingswetenschappen, dierkunde, biologie en ecologie, bedrijfseconomie etc.

5.5 Voorstel 5 Ondersteunen fokkerij met goed fokmateriaal

Fokkerij is van belang om de kwaliteit van de rassen te blijven waarborgen en verbeteren. Verder is een gestructureerde fokkerij een middel om een continue afzet van kwalitatief goede fokdieren te garanderen en om rassen verder te ontwikkelen ten behoeve van nieuwe functies of voor specifieke doelgroepen. Voor kleine populaties van zeldzame rassen is het bovendien van belang om te kunnen beschikken over voldoende aantallen kwalitatief goed (mannelijk) fokmateriaal. De opzet van kernfokbedrijven kan bijdragen aan de kwaliteit van het ras en vanuit een kernfokbedrijf kan bovendien de verspreiding van kwalitatief goed fokmateriaal (voor specifieke doelgroepen) ter hand worden genomen. Tenslotte kan de beschikbaarheid van kwalitatief goed (mannelijk) fokmateriaal ook op een andere wijze worden gestimuleerd, bijvoorbeeld door financiële ondersteuning van de winning van sperma van KI-stieren van zeldzame rassen.

Rollen en verantwoordelijkheden

Initiatieven om de fokkerij van zeldzame rassen beter te organiseren, ondermeer door de opzet van kernfokbedrijven, kunnen worden gestimuleerd, wanneer deze initiatieven bijdragen aan de kwaliteit van het ras of aan de verspreiding van hoogwaardig fokmateriaal.

De fokkerijorganisaties en stamboeken zijn primair verantwoordelijk voor het voortbestaan, voor de kwaliteit en voor de ontwikkeling van de rassen en voor het stimuleren van fokkers. Het PVE (erkenning stamboeken) en de SZH kunnen hierbij een monitorende, toezichhoudende en faciliterende rol vervullen.

De overheid dient een toezichhoudende rol te hebben ten aanzien van concurrentiebepalingen in afspraken tussen KI-organisaties, fokkerijorganisaties en de afspraken in het kader van de wettelijke regeling voor behoud van agrobiodiversiteit (WOT).

Genetisch beheer en fokkerij vereisen wetenschappelijke kennis, coördinatie en continuïteit.

Zowel Wageningen UR (CGN, Wageningen Universiteit en de Animal Sciences Group) als SZH kunnen een rol vervullen in de verdere ontwikkeling en toepassing van kennis in de fokkerij en voor genetisch management van zeldzame rassen.

Acties

De fokkerijorganisaties, fokkersclubs en stamboeken dienen beleid te ontwikkelen voor de fokkerij van hun rassen. Plannen voor verbetering van de structuur of organisatie van de fokkerij het ras kunnen worden ondersteund of gefaciliteerd. Er is behoefte aan kennisondersteuning op het gebied van de fokkerij en genetisch management en aan ondersteuning om de beschikbaarheid van (mannelijk) fokmateriaal te vergroten.

6. Conclusies en aanbevelingen

In het rapport worden opties verkend om het behoud of het houden van Nederlandse zeldzame rassen te stimuleren. Verschillende sporen voor stimulering worden hierbij onderscheiden. De meest kansvolle (clusters) van stimuleringsmogelijkheden worden beschreven, waarna een vijftal mogelijkheden verder wordt uitgewerkt. In dit afsluitende hoofdstuk wordt een aantal algemene conclusies en aanbevelingen gepresenteerd.

Kwantiteit én kwaliteit

Behoud van genetische diversiteit in Nederlandse zeldzame rassen gaat zowel om kwantiteit als kwaliteit. Het aantal dieren van een ras moet voldoende groot zijn en voldoende genetische spreiding vertonen, maar ook de kwaliteit van de dieren moet worden gewaarborgd. Stamboeken, rasverenigingen en belangenorganisaties spelen een belangrijke rol bij de verbetering en instandhouding van de kwaliteit van de dieren. Stimuleringsmaatregelen zullen niet alleen ten goede moeten komen aan de 'houders' van dieren maar ook aan de 'fokkers'.

Benutting van nieuwe functies en van combinaties van functies

Zeldzame Nederlandse rassen landbouwhuisdieren hadden vroeger hoofdzakelijk een agrarische functie. Hoewel er kansen liggen voor zeldzame rassen in de hedendaagse praktische veehouderij, bieden ook andere functies mogelijkheden om het houden van zeldzame rassen te stimuleren. In het rapport worden vele voorbeelden en ideeën beschreven. Combinaties van functies bieden veelal het beste perspectief.

Promotie van zeldzame rassen in de agrarische sector

Het imago van 'oude' Nederlandse rassen in de veehouderij is weinig 'trendy', terwijl – in het geval van melkveerassen – heel vaak bovengemiddelde bedrijfseconomische resultaten worden laten zien door veehouders met Nederlandse rassen. De goede eigenschappen en kansen voor van oorsprong Nederlandse rassen voor specifieke bedrijfsomstandigheden zouden beter moeten worden gepromoot.

Vergroot draagvlak voor en kennis over Nederlandse rassen bij de burger

De kennis bij de burger over het belang van behoud van biodiversiteit en van zeldzame rassen is beperkt. Door gerichte acties kan het draagvlak voor het beleid om zeldzame rassen te behouden worden vergroot. Denk daarbij aan onderwijspakketten of promotie richting (potentiële) hobbydierhouders.

Houd rekening met behoud van dierlijke genetische bronnen op andere beleidsterreinen

Beleid op andere terreinen kan nadelig uitpakken voor het behoud van zeldzame rassen (veterinair, milieu) of het beleid kan een positieve bijdrage leveren aan het behoud van zeldzame rassen (plattelandontwikkeling, natuurbeheer). Door een betere afstemming tussen beleid en instrumenten kan veel worden bereikt voor de instandhouding van zeldzame rassen landbouwhuisdieren.

Initiatief nodig van verschillende stakeholders

Dit adviesrapport geeft aan dat de overheid randvoorwaarden kan vaststellen en stimuleringsregelingen kan inzetten. Dit neemt niet weg dat ook andere organisaties of bedrijven initiatieven moeten nemen om verdere invulling te geven aan het advies. Hiervoor is het van belang dat een goede communicatie plaatsvindt over de inhoud van het adviesrapport.

Bijlage I Verklarende woordenlijst

AI	Aviaire Influenza
CBD	Convention on Biological Diversity, Rio de Janeiro, 1992
CGN	Centrum voor Genetische Bronnen Nederland, onderdeel van Wageningen UR
Cryoconservering	De opslag van genetisch materiaal in bevroren toestand (genenbank)
ERFP	European Regional Focal Point for Animal Genetic Resources
EU	Europese Unie
Ex situ	Het opslaan van genetisch materiaal of het houden van dieren buiten de natuurlijke leefomgeving (genenbanken en dierentuinen).
EZ	Ministerie van Economische zaken
FAO	Food and Agricultural Organization of the United Nations
In situ	Het behoud van en het versterken van populaties in de omgeving waar deze dieren hun specifieke eigenschappen hebben ontwikkeld.
LNV	Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit
MKZ	Mond- en klauwzeer
PVE	De Productschappen voor Vee, Vlees en Eieren
RBI	Rare Breeds International
SAVE	Safeguard of Agricultural Varieties in Europe
Slow Food	Stichting Slow Food Nederland
SZH	Stichting Zeldzame Huisdierrassen
SZL02	Subsidieregeling voor Zeldzame Landbouwhuisdierrassen
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation,
VROM	Ministerie van Verkeer, Ruimtelijke Ordening en Milieu
V&W	Ministerie van Volksgezondheid en Welzijn

Bijlage II Overzicht van geraadpleegde bronnen

Literatuur

Amstel-van Saane, van, M., 2003. *Towards a productive biodiversity: Administrative, Economics and Legal implications of agro biodiversity*. Deelrapport 2003-2, Beelden van agrobiodiversiteit. Universiteit Utrecht.

Buro Coördinaat, 2002. *Graasboeren, natuurdoelen en oude koeien*. Symposiumverslag, Oisterwijk.

Bijman, J en Eaton, D., 2003. *Conservering van genetische bronnen voor de landbouw in Nederland*. Organisatie en institutionele inbedding. Landbouw Economisch Instituut, 's-Gravenhage.

Crooijmans, R, 2000. *Gene hunting: molecular analysis of the chicken genomen*, proefschrift ISBN: 90-5808-273-3

CBD, 1992. Convention on Biological Diversity, Rio de Janeiro

EU, 2004. *The Material and Immaterial Costs of Animal Disease Control*. Conclusies van de conferentie gehouden in Brussel op 15 en 16 december 2004. Europese Gemeenschap, Brussel.

FAO, 2000. *World Watch List for domestic animal diversity*. Food and Agricultural Organisation of the United Nations, Rome.

Goewie, E.A. en Smeding, F.W., 2003. *Managen van biodiversiteit*. Voedselwebben als brug tussen model en veld. Symposiumverslag. Wageningen Universiteit en Research Centrum

Kuit, G. en H. van der Meulen, 1997. *Rundvlees uit natuurgebieden*. Productie en perspectieven voor de afzet. Circle for Rural European Studies, Landbouwuniversiteit Wageningen.

LEI e.a., 2004. *Verslag Kennispodium agrobiodiversiteit*. Landbouw Economisch Instituut, 's-Gravenhage.

LEI, 2004. *Nieuwe natuurlijke partners*. Partners voor het natuurbeleid? Landbouw Economisch Instituut, 's-Gravenhage.

LNV, 2000. *Nota Natuur voor mensen, mensen voor natuur*. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 's-Gravenhage.

LNV, 2002. *Landenrapport Nederland over Dierlijke genetische bronnen*. Een strategisch beleidsdocument. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 's-Gravenhage

LNV, 2002. *Biodiversiteit en Nederland*. Expertisecentrum Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 's-Gravenhage.

LNV, VROM, OS, 2002. *Nota Bronnen van ons bestaan, behoud en duurzaam gebruik van genetische diversiteit*. Ministeries van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu en Ontwikkelingssamenwerking, 's-Gravenhage.

LNV, VROM, OS, 2004. *Beleidsprogramma Biodiversiteit Internationaal (BBI)*. Ministeries van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu en Ontwikkelingssamenwerking, 's-Gravenhage.

LNV, 2004. *Agenda voor een Vitaal Platteland*. Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 's-Gravenhage.

LNV, 2004. *LNV-Beleid in 2005*. Brochure, Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, 's-Gravenhage.

Schroën, F. et. al., 2002. *Economische betekenis van het gebruik van genetische bronnen voor sectoren*. Bureaustudie. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, 's-Gravenhage.

SZH, 1986. *Nota over onderzoek met betrekking tot het behoud van zeldzame huisdierrassen*. Stichting Zeldzame Huisdierrassen, Dronten.

SZH, 2000. *Noodopvang voor zeldzame huisdierrassen*. De vraag naar en de mogelijkheden van noodopvang voor zeldzame landbouwhuisdieren. Pas.P en R. Vos, Van Hall Instituut, Leeuwarden.

SZH, 2000-2004. *Zeldzaam Huisdier*, diverse nummers. Stichting Zeldzame Huisdierrassen, Dronten.

SZH en ID-Lelystad, 2002. *Omvang en status van Nederlandse zeldzame rassen landbouwhuisdieren*. Inventarisatie van de Stichting Zeldzame Huisdierrassen, Dronten en het Instituut voor Diergezondheid, Lelystad.

Verhoek, N., 2004. *Gebruik van Nederlandse, zeldzame runderrassen voor begrazing van natuurgebieden*. Afstudeerverslag Dierlijke Productie Systemen, Wageningen Universiteit.

VROM, BuZa, 2003. *Duurzame Daadkracht*. Actieprogramma duurzame ontwikkeling. Ministeries Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu en Buitenlandse Zaken, 's-Gravenhage.

VROM, 2004. *Nota Ruimte*. Ministerie voor Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu, 's-Gravenhage.

Personen en organisaties

I. Kattenbroek, Stichting Landbouw en Zorg

F. Luttkhedde e.a., Pachtcommissie Twickel

P. Bijma, Leerstoelgroep Fokkerij en Genetica, Wageningen Universiteit

L. Elving, Faculteit Diergeneeskunde, Universiteit Utrecht

K. Oldenbroek, Centrum voor Genetische Bronnen, Nederland van Wageningen UR

S. Oosting, Leerstoelgroep Dierlijke Productiesystemen, Wageningen Universiteit

C. Westrik, UNESCO Nederland

S. Sijtsema, LEI, Wageningen UR

Diverse fokkers en fokkerijorganisaties

Algemeen en Dagelijks Bestuur van de Stichting Zeldzame Huisdierrassen

Bijlage III Projectvoorstel

Bevordering *in situ* behoud van zeldzame/kleine rassen landbouwhuisdieren

Inleiding

In het Nederlandse landenrapport over dierlijke genetische bronnen (LNV, 2002) is een aantal beleidsprioriteiten beschreven. Bevordering van *in situ* behoud van zeldzame rassen landbouwhuisdieren is één van deze prioriteiten. Het Ministerie van LNV heeft tweemaal een subsidieregeling voor het houden van zeldzame rassen opengesteld. In 2007 komt er een einde aan de subsidieperiode en de gedachte bij LNV is dat deze subsidieregeling in deze vorm niet zou moeten worden voortgezet. Ondanks dat de huidige subsidieregeling bij LNV weinig enthousiasme ontmoet, blijft LNV het belang van behoud van zeldzame rassen landbouwhuisdieren onderstrepen.

Op 3 juni 2004 heeft een gesprek plaatsgevonden tussen Directie Landbouw van LNV (van Winden, Habing en Spek), SZH (van Kerkhoven) en CGN (Hiemstra) over dit onderwerp. Tijdens dit gesprek zijn standpunten en ideeën uitgewisseld en de uitgangspunten voor het LNV-beleid en voor SZH vastgesteld. Aan het einde van dit gesprek heeft LNV aan CGN en SZH gevraagd om gezamenlijk een projectvoorstel in te dienen. Het resultaat van het project is een advies aan LNV over reële mogelijkheden en draagvlak bij 'stakeholders' voor nieuwe vormen van ondersteuning van *in situ* conservering van landbouwhuisdieren.

Uitgangspunten

LNV, CGN en SZH zijn het eens over een aantal uitgangspunten voor *in situ* conservering van zeldzame rassen landbouwhuisdieren:

LNV benadrukt de volgende passage in het landenrapport (LNV, 2002): *Nederland stelt zich tot doel om zeldzame rassen het predikaat 'zeldzaam' te laten ontgroeien, zonder structurele subsidiëring van de overheid. Uit de markt (in brede zin) moeten voldoende inkomsten gegenereerd kunnen worden, etc. etc*

Behoud van zeldzame rassen kan het beste worden gerealiseerd door de rassen een functie of liefst meerdere functies te geven. Deze functies zouden moeten dienen als economische drager voor behoud van zeldzame rassen.

Behoud van genetische diversiteit in zeldzame/kleine rassen is het hoofddoel van *in situ* conservering. Aantallen dieren geven slechts een beperkt beeld.

LNV, CGN en SZH delen de mening dat er meer mogelijk moet zijn om het *in situ* behoud in het huidige tijdsgewricht een verdere stimulans te geven.

Verschillende sporen voor ondersteuning *in situ* behoud

Verschillende belanghebbenden of stakeholders kunnen een rol spelen in het bevorderen van het behoud van zeldzame rassen. Zes mogelijke sporen van stimulering worden onderscheiden:

Stimulering via koppeling aan agrarische functie

Stimulering via natuur in de brede zin (1. gebied in bezit van verenigingen die boeren inschakelen, 2. boerenland (boeren zelf), 3. verenigingen die het zelf doen).

Stimulering door ondersteuning van marktgericht initiatieven van het bedrijfsleven ('vliegwielen', 'speciale producten', etc.)

Stimulering middels recreatieve en zorgfuncties

Zeldzame rassen als hobbydier

Stimulering via onderwijs en onderzoek

Aanpak en planning

CGN en SZH zullen gezamenlijk het project uitvoeren. De volgende activiteiten kunnen worden onderscheiden:

Inventarisatie en samenvatting van recente studies over dit onderwerp

Desk-studie en omgevingsanalyse per deelsterrein

Toetsing van analyses bij (selectie van) belanghebbenden/stakeholders

Hierbij is het van belang dat ook sociale aspecten voldoende aandacht krijgen. Indien noodzakelijk zullen het CGN en SZH hiervoor sociale wetenschappelijke expertise inhuren (binnen het gestelde budget). De uitkomst van deze activiteiten zal leiden tot een integraal advies over de reële mogelijkheden en draagvlak voor nieuwe vormen van stimulering van *in situ* behoud van zeldzame rassen landbouwhuisdieren. Gewenste rollen en verantwoordelijkheden en acties worden aangegeven om het advies te kunnen implementeren.

Uitvoering

Het project wordt in de periode september-december 2004 uitgevoerd, wanneer toekenning in juli 2004 plaatsvindt.

Kosten

Personele kosten	
SZH (320 uur á 70,20 Euro per uur incl. BTW)	22.464,-
CGN (142 uur á 106,00 Euro per uur incl. BTW)	15.052,-
Materiële kosten	
Reiskosten en vergaderkosten	1.500,-
Rapportage en communicatie	500,-
Onvoorzien	500,-
Totaal	40.016,- Euro (incl. BTW)

Communicatie

SZH en CGN zullen het advies aan LNV presenteren en bespreken met relevante beleidsdirecties en directe belanghebbenden (workshop, (lunch)bijeenkomst, etc).

SZH en CGN, 12 juli 2004

Bijlage IV Ideeën afkomstig uit de brainstorm

Brainstorm (type) ideeën inhoudelijk

1. markt
  - a. labels, keurmerken
  - b. niches
  - c. nieuwe functies (recreatie, natuur, zorg)
  - d. marktverkenningen
  - e. uitbaten unieke eigenschappen.
2. fokkerij
  - a. stamboeken ondersteunen wanneer duidelijk fokdoel en visie aanwezig is
  - b. subsidie op spermaprijs zeldzame rassen
  - c. kosten spermawinning subsidiëren
  - d. stimulering gebruik sperma zeldzame rassen/genenbank
  - e. stimuleer opfok mannelijke dieren
  - f. stimuleer fokkers.
3. houderij ondersteuning
  - a. quotum voor zeldzame rassen op bedrijven
  - b. huidige subsidieregeling.
4. verbreding
  - a. subsidie via programma beheer
  - b. via groene diensten
  - c. boeren en natuur met zeldzame rassen.
5. promotie
  - a. via netwerken (fokkers/eigenaren)
  - b. vleespakket voor ambtenaren
  - c. catering met zeldzame rassen in bedrijfsrestaurants
  - d. promotie via restaurants/koks
  - e. kookboek
  - f. regionaal centrum voor promotie
  - g. biologische stations, burgercursussen, steunpunt
  - h. milieu en natuureducatie
  - i. excursies
  - j. scholen
  - k. samenwerken tussen rasverenigingen en andere belangenverenigingen
  - l. internationale uitwisseling / netwerken
  - m. beïnvloeden veterinaire beleid
  - n. leverancier voor dienstpaarden
  - o. eigen rassen eerst.
6. onderzoek en kennisverspreiding
  - a. vinden van unieke eigenschappen
  - b. kennis over raseigenschappen (onderzoek en verspreiding)
  - c. kennis over hoe te komen van zeldzaam ras naar levensvatbare populatie?
7. overig
  - a. (kennis)landgoeden
  - b. opvangmogelijkheid voor zeldzame rassen, voor een specifiek doel
  - c. levend erfgoed park
  - d. rescue station
  - e. heffing op export van dieren, elke liter melk
  - f. spreiden van populaties over regio's, landen (risico natuurrampen, dierziekten, etc.).

Bijlage V Groslijst van stakeholders

- Veehouders en hobbyhouders
Het grootste deel van de dieren van zeldzame rassen is in handen van veehouders of hobbyhouders. Beslissingen van deze groep stakeholders bepalen in belangrijke mate de toekomst van zeldzame rassen.
- Fokkerijorganisaties
Fokkers zijn georganiseerd in stamboeken, fokkerijorganisaties, fokkerijbedrijven fokverenigingen of fokkerijgroeperingen. Deze organisaties hebben een belangrijke functie voor het behoud van kwaliteit en kwantiteit van hun rassen of lijnen.
- Maatschappelijke organisaties met een koepelfunctie. In Nederland zijn de volgende organisaties daar voorbeelden van: De Stichting Zeldzame Huisdierrassen, en de Nederlandsche Hoender Club, (NHC) treden als overkoepelende organisatie op Nederlandse veerassen, de Stichting Zeldzame Huisdierrassen, de Nederlandse Belangenvereniging voor Hobbydierhouders (NBvH), de Nederlandse Hoender- en Dwerghoender Bond (NHDB) en Aviornis International bestrijken ook de niet Nederlandse rassen.
- Nationale overheid
De Nederlandse regering heeft de Conventie inzake Biologische Diversiteit geratificeerd (CBD, 1992) en het Ministerie van LNV is primair verantwoordelijk voor de verdere invulling van dit Verdrag.
- Onderzoek en onderwijs
- Terreinbeherende natuurbeschermingsinstanties, zoals de Vereniging voor Natuurmonumenten, de Provinciale Landschappen of Staatsbosbeheer
- Landbouworganisaties
- Stichting Slowfood, Stichting Streekproducten Nederland, Platform Biologica, horeca of afzetorganisaties
- Consumenten en consumentenorganisaties
- Natuurbeschermingsorganisaties,
- Regionale samenwerkingsverbanden
- Agrarische natuurverenigingen
- Landgoederen
- Lagere overheden; provincies, gemeenten, stedelijke netwerken
- Centra voor natuur- en milieu educatie
- Overige beleidsinstanties en organisaties met 'aanpalende' subsidieregelingen (natuur, platteland, cultuur, etc.), nationaal en internationaal
- Recreatie- en zorgsector
- Controlerende en veterinaire instanties
- Overige gebruikersgroepen (o.a. politie)
- Vrijwilligersorganisaties voor natuur, milieu, zorg, educatie, dieren
- Overige sectoren die gebruik maken van genetische bronnen (voor geneesmiddelen, cosmetica, kleding, energie, etc.)

Voor deze indeling is gebruik gemaakt van: LEI (2003): Conservering van genetische bronnen voor de landbouw in Nederland.

Bijlage VI Subsidieregeling Zeldzame Landbouwhuisdierrassen

Deze subsidieregeling Zeldzame Landbouwhuisdierrassen is bedoeld voor de houders van zeldzame landbouwhuisdieren Om deel te kunnen nemen aan de regeling dienen de aanvragers tot één van de volgende doelgroepen te behoren.

- De aanvrager exploiteert een landbouwbedrijf voor eigen rekening en risico en is als zodanig bij LASER ingeschreven
- óf, de aanvrager is een natuurlijk persoon die ten doel heeft zeldzame landbouwhuisdierrassen, natuurlijke landschappen of het milieu in stand te houden.
- óf, de aanvrager is rechtspersoon die blijkens haar statuten ten doel heeft zeldzame landbouwhuisdierrassen, natuurlijke landschappen of het milieu in stand te houden.

De subsidie kan uitsluitend worden aangevraagd voor onderstaande zeldzame landbouwhuisdierrassen. De vermelde bloedvoering is het minimale bloedvoeringspercentage waar de aangevraagde dieren aan moeten voldoen. Dit zal moet blijken uit het feit dat de dieren geregistreerd zijn in een stamboek.

	RAS	BLOEDVOERING
A	Runderen Fries roodbont Groninger Blaarkop Lakenvelder Brandrode Rund	87,5 %
B	Paarden Gelders paard Groninger paard	75 %
D	Schapen Mergellandschaap Kempisch Heideschaap Veluws heideschaap Schoonebeeker Drents heideschaap	n.v.t.

De aanvrager heeft niet eerder op grond van deze regeling subsidie ontvangen. Zoals bijvoorbeeld vanuit de eerste openstelling van deze subsidieregeling in 1998 (SZL 01). De aanvrager houdt tenminste een met 1 Grootvee Eenheid (GVE) overeenkomend aantal zeldzame landbouwhuisdieren (zie voor de GVE berekening de onderstaande tabel). De aanvrager kan voor maximaal 30 GVE subsidie aanvragen. Als de aanvrager uitsluitend subsidie aanvraagt voor schapen, dan geldt er geen maximum. Als de aanvrager een landbouwbedrijf exploiteert geldt bovendien een veebezettingsgetal van maximaal 2,5 GVE per hectare voederareaal.

RAS	GVE
stieren, koeien en andere runderen van meer dan 2 jaar en paardachtigen van meer dan 6 maanden	1,0
runderen van 6 maanden tot 2 jaar	0,6
Schapen	0,15

Aanvraagperiode 1 maart 2002 tot en met 13 april 2002
 Aanhoudperiode 14 april 2002 tot 14 april 2007
 Aanhoudjaar elk jaar van 14 april tot en met 13 april tot einde aanhoudperiode
 Hoogte subsidiebedrag € 120,25 per GVE, per aanhoudjaar.

Bijlage VII Overzicht van buitenlandse activiteiten AnGR

Quick scan of the annual reports of National Co-ordinators for AnGR (ERFP-network).

Austria

- Subsidies paid for breeding and raising of endangered AnGR
- Farmer only get subsidies by joining breeding association and keeping registered animals
- Enhance the efficiency of conservation
- Focus on pure-bred animals typical for the breed
- Criteria for 'organisation in charge' (breeding association):
  - set breeding standard
  - set breeding goal incl. fitness traits
  - conservation of genetic diversity within breed ranks above productivity traits
  - computerised registration and individual marking of breeding animals
  - availability of a sufficient number of sires of all blood lines
  - ex situ conservation in co-operation with institution
  - characterisation and marketing of products
  - yearly report to Öngene (österreichische nationale vereinigung für generhaltung)
  - for highly endangered breeds: planned mating with population management software to prevent inbreeding; yearly census and calculation of population description parameters (effective population size, number of effective sires/dams, increase in inbreeding per generation)
- Develop endangered breeds into good alternative breeds for extensive production
- Creating and marketing new products (successful example: the Waldschaf Tweed Project; Textilwerkstatt Haslach linking a socio-economic project employing disabled workers with a high quality Waldschaf Tweed product)
- Creation of Arche farms, keeping endangered breeds in situ but at the same time presenting them to visitors
- Genetic distancing/research

Czech Republic

- Breeding strategies should maintain and improve breed characteristics in such an extent which would support their utilization in certain production systems, maintaining the environment in the given area (and become less dependent on a direct state subsidy/headage payment scheme)
- Comparison tests on specific local breed characters (resistance, hardiness, feed conversion)
- Set up national cryobank
- Raising awareness, promotion, advertising, provide information
- Design of 'genetic park', which is also an educational and therapeutical centre, especially for children.
- Set up and maintain databases
- Gather information and knowledge related to traditional knowledge.
- AnGR issues to be included in research projects
- Intensify harvesting of genetic material
- International cooperation or coordination and material exchange for similar breeds

Denmark

- Breeding plans for old breeds
- Extending gene bank
- Co-ordination and information
- Research and development
- National support system for local breeds (which was not linked/cofunded by 1478/92)
- Conservation and visitors centres
- Advising breeders and breeding organisations of small populations on breeding issues

Estonia

- Raising public awareness: agricultural exhibition, farm days, special shows, sheep and goat fair, photo exhibition, newspapers, journals, tv, radio, round tables, meetings
- Webpage about breeds in Estonia (two languages)
- Inclusion of Estonian breeds in Nordic-Baltic research projects
- Characterisation of Estonian farm animal breeds by DNA markers
- Within framework of environment protection programmes, the owners of animals are paid subsidies by environment funds for pasturing animals in meadows and coastal pastures.
- State subsidies for milking cows, young and beef bovines, ewes, goats
- Creation of preservation area for Estonian Native horse

Finland

- Subsidy scheme EU
- Attention to long-term soundness in breeding programmes of Finnsheep, Large White and Landrace pigs and Finnish Ayrshire
- Molecular genetic research in international collaboration (cattle, poultry)
- Strengthening genetic improvement of modern red dairy cattle breeds by use of nucleus breeding programme
- State owned gene bank farms
- Maintenance of cryobank
- Support of network of farms, interested in maintenance of landrace chicken lines

France

- Promote research (call for proposals)
- Encourage transfer of knowledge
- Cryobank
- National database
- Scientific and technical 'pilot' groups for horses
- Website

Germany

- Measures in national programme
  - In situ conservation, monitoring and on-farm management
  - Cryoconservation
  - Information and documentation
  - Utilization
  - Research and development
- Subsidy by Länder (own responsibility or in combination with EU 2078/92). Later in combination with 1257/99. Due to complicated and demanding rules, some of the Länder renounce to get co-financial support from EU.
- Monitoring system by TGRDEU/ZADI
- Development of software to support breeding (and cryobank): APIIS, OPTIMATE
- Analyse endangered breeds with optimate
- Support for organisation of herdbooks and breeding and conservation programme for endangered breeds
- Conservation programme in combination with landscape management for Senner horse breed
- Research: distinguish breeds on a molecular basis (poultry, cattle)
- 100 mostly small farms are approved as "Arche Höfe" by GEH. They are keeping at least 3 endangered breeds and farmers are active and professional breeders
- PR: international Green Week in Berlin
- Marketing activity for 'weisse hornlose Heidschnucke' (traditional name 'Moorschnucke')
- Research on utilization of old and endangered breeds in organic farming (3 cattle breeds and 4 sheep breeds)

- Set up of a scientific poultry farm (breed specific biology and conservation of endangered breeds)
- Organising workshop: chances for breeding and sustainable utilisation of endangered poultry breeds were discussed between fancy-breeders, breeding companies, administration, researchers and NGO's
- Coordination of breeding, registration and giving services to breeders of Bunte Bentheimer.
- Coordination of the breeding activities within population of Glanrind.
- Further development of existing breeding programmes of Vorwerkhuhn, Deutsche Lachshuhner and Lippegans and first steps towards breeding programmes of Ostfriesischen Möwen and Leinegänse are started.
- Promotion for use of endangered breeds and raising awareness by GeH
- Symposium on marketing and legal regulations, regarding products made or produced out of endangered breeds and plant varieties
- Set up gene bank within context of national program AnGR

Greece

- Conservation of unique breeds and strains that are threatened by extinction, is encouraged financially and technically by the Ministry of Agriculture. Activities in collaboration with Universities
- Sufficient numbers of pure bred indigenous sheep breeds are maintained in nucleus form
- Nationwide survey
- Project: economic exploitation of local Sykia cattle population and its utilization as a factor for rural development.
- Convincing and supporting livestock breeders for establishing organizations for the preservation of indigenous breeds.

Hungary

- Animal breeding law: protected indigenous, native breeds have significant genetic value, preservation of them in their original form is a national interest and duty of the State
- Nominative aid of native nucleus herds
- Providing nucleus herds with sires
- Supporting registration of native animals
- Support only Mangalica crossbred (75%) fattening pigs
- Breeding consultation in practise, use of breed in practise

Iceland

- Strong support for breeding work with native cattle breed, which is the only Iceland cattle breed
- Foundation of societies to strengthen the conservation of native livestock breeds

Ireland

- Financial aid under EU regulation for in situ conservation of endangered local breeds (Kerry, Irish Maol cattle, Dexter cattle, Galway sheep, Connemara pony, Irish draught horse)
- Project aiming at ensuring the conservation of Kerry cattle breed (in situ and ex situ, promotion Kerry breed)
- Project to establish and enable implementation of comprehensive conservation programme for Galway sheep
- Project for genetic characterisation of Irish draught horse

Italy

- Inventory
- CONSDABI and secondary offices/partners support *invivo* and *ex situ* protection activities for many breeds in different ways
- Research projects

Latvia

- Establishment of gene reserve herds for Latvian Brown and Latvian Blue cows, Latvian White pigs, Latvian Dark-headed sheep and Latvian Warm-blood horses.
- Sperm storage
- State support for conservation of breeds since 1996 for Latvian Blue cow, nucleus group of Latvian White pig and Latvian Brown cows.

|

Lithuania

- Conservation of gene pool of Lithuanian ash-grey and white-backed cattle by establishing genofund herds and purebreeding of animals.
- Research, molecular genetic en recording of data

Norway

- 112000 Euro for conservation work and add. 125000 for direct subsidy to owners of endangered breeds
- Register/databases and semen storage for cattle
- Conservation herds established for one old sheep breed and semen storage
- Conservation herds for goose
- Genetic diversity studies/research
- organisation and PR: spreading info, giving lectures, leaflets

Poland

- 32 conservation programmes including 74 breeds
- cooperation with NGO's, biodiversity, landscape management, nature
- Artistic wool products with Polish mountain sheep
- Re-establishment of several Polish native breeds in Kurpie region
- Further development and implementation of Agri-Environmental programmes
- Special exhibition of native breeds and related events within Animal Breeding Show
- Publication on Polish native breeds

Romania

- Breed classification, database, identification
- Conservation of breeds in situ, analyzed every year

Serbia and Montenegro

- Project on conservation of Tsigai sheep
- Sustainable rural development, organic pilot farms with Mangalitsa pig

Slovakia

- Data collection
- Strategy for development of dual purpose Pinzgau breed in Europe

Spain

- Classification of breeds: in expansion or of special protection
- Meeting, congress

Sweden

- All NGO's are obliged to follow a breeding plan, approved by Swedish Board of Agriculture (5 year plans)
- Environmental aid to farmers in preservation work, in accordance with EU legislation
- Regional cooperation
- Evaluation of horse genetic resources together with sports, breeding, betting, education

Switzerland

- Breeding efforts of breeding associations supported by Swiss Confederation
- Conservation programmes for all nine endangered Swiss breeds, mostly in situ
- Preparation of brochures, public awareness

- Since 1996 from april to october, farm animals are relocated to Swiss open-air museum Ballenberg and introduced to a wide public in an environment corresponding to the habitat of the species. Numbers of visitors increased
- Payment of yearly premium for foals of the Freiburger horse breed to encourage conservation
- Setting up a special paring programme, aimed at containing the high rate of inbreeding, which endangers the Black-Neck goat population. Breeders receive a yearly premium
- Introduction of special measures aimed at stopping the decreasing number of original brown cattle.
- Launch of special project for CH-Landrace pig breed the purpose of which is to secure the breed as progenitors of an autonomous Swiss breeding programme.
- Sperm bank

Turkey

- Ankara rabbit conservation at Ankara Poultry research institute
- Ex situ conservation at Lalahan Livestock Central Research Institute
- DNA characterization
- Survey, databank
- Training

UK

- Activities in close collaboration with NGO's
  - 1750/1999 not implemented
  - Endangered breeds rely on private funding and to find market for products or services
  - Provide assistance to NGO's to market products from endangered and minority breeds
- Research, monitoring, database, characterization

Bijlage VIII Economische kengetallen

Blaarkopboer en bedrijfseconomische vergelijking kengetallen.

Tabellen bij voorbeeld 3.1

Tabel 1: Overzicht van bedrijfseconomische kengetallen op een blaarkopbedrijf (B), op een gemiddeld bedrijf (G) en een hoogproductief bedrijf (H) in de periode van 1998-2002.

Bedrijf	jaar	per hectare				per melkkoe				Opbrengsten per 100 kg meetmelk in Euro		Voerkosten per 100 kg meetmelk in Euro		Overige toegerekende kosten per 100 kg meetmelk in Euro		Saldo melkvee
		melkquotum (kg/ha)	GVE	Kg melk	%vet	% eiwit	melkgeld	omzet en aanwas	totaal opbrengsten	Kracht-voer	totaal voer-kosten	Voersaldo	Veever-betering en veearts	Overige toegerek. kosten		
B	1998	13.680	3	5422	4,63	3,63	33,06	6,84	39,90	2,88	3,67	36,22	0,84	1,31	34,08	
G	1998	14.955	2,5	7597	4,3	3,43	33,81	3,70	37,59	4,75	6,29	31,30	1,75	1,52	28,03	
H	1998	17333	2,5	9266	4,54	3,49	33,49	2,68	36,17	5,17	6,23	29,95	1,33	1,45	27,17	
B	1999	13680	3	5777	4,51	3,64	30,00	5,70	35,70	2,84	3,66	32,05	0,58	1,77	29,70	
G	1999	14474	2,5	7495	4,27	3,44	30,67	2,87	33,59	4,64	5,76	27,82	1,62	1,46	24,75	
H	1999	16594	2,4	8892	4,61	3,59	30,54	2,75	33,28	4,64	5,04	28,24	1,58	2,14	24,53	
B	2000	13680	2,8	5280	4,6	3,64	32,61	5,13	37,77	2,78	3,70	34,08	0,69	1,51	31,87	
G	2000	14362	2,31	7865	4,29	3,42	31,88	2,98	34,98	4,59	5,66	29,31	1,85	1,58	25,88	
H	2000	13157	1,8	9523	4,14	3,43	32,20	2,13	34,34	4,75	5,88	28,45	1,04	2,23	25,30	
B	2001	11481	2,4	6065			35,09	2,56	37,65	3,41	3,55	34,1	0,76	1,01	32,33	
G	2001	11887	2,3	7444			34,12	1,79	36,15	4,96	5,91	30,24	1,74	0,27	26,87	
H	2001	12111	2,3	8830			33,19	1,09	34,28	5,31	6,43	27,85	2,07	0,56	23,98	
B	2002	11481	2,3	5875			32,22	4,1	36,32	3,04	3,18	33,14	0,53	0,45	31,25	
G	2002	11871	2,3	7860			32,61	2,71	35,53	4,86	5,69	29,84	1,86	0,43	25,98	
H	2002	12086	2,4	9865			32,23	2,85	35,2	4,64	4,7	30,5	2,22	0,71	25,31	

Tabel 2: Overzicht van de kritieke melkopbrengst voor 2002

2002	Kritieke melkopbrengst
B	24,25
G	30,21
H	28,63

Bron: De Blaarkopper (december 2004).

Bijlage IX Criteria / afwegingskader voor beleid

Doel

Het doel moet helder zijn. De opties moeten beoordeeld worden in het licht van het uiteindelijke doel: in situ behoud van zeldzame rassen. We onderzoeken mogelijkheden om zowel de kwantiteit als kwaliteit van dieren van zeldzame rassen te verbeteren. Conform het huidige kabinetsbeleid gaat de voorkeur uit naar opties die passen bij de slogan van LNV: 'Van zorgen voor naar zorgen dat'

Keuzes vooraf:

1. Behoud van zeldzame rassen 'sec' of daadwerkelijk in situ behoud. In het laatste geval – en dat heeft de voorkeur – ligt de nadruk op bio-geografische, regionale diversiteit en de relatie met duurzaamheid (bodem, klimaat, geografie, omvang en variatie leefgebied).
2. Behoud en/of conserveren betekent geen verdere afname in kwaliteit en/of aantallen en betekent tevens aandacht voor ontwikkeling van rassen.
3. Beperkt zich tot van oorsprong Nederlandse rassen

Beoordeling

Het beleid van het ministerie waarop het advies betrekking heeft kan beoordeeld worden op:

- Doelgericht (worden de gestelde doelen bereikt?)
- Doeltreffendheid of effectiviteit (in hoeverre hebben de gekozen beleidsinstrumenten hiertoe bijgedragen?)
- Doelmatigheid of efficiëntie (hoe verhouden zich kosten en baten van beleid?)
- Neveneffecten (welke niet-beoogde effecten zijn er?)
- Legitimiteit (hoe is het beleid ontvangen door de actoren, hoe is het draagvlak?)

Effectiviteit

- Bijdrage aan behoud en versterking zeldzame rassen
  - Beperken van afname van aantallen dieren van zeldzame rassen
  - Bijdrage aan behoud (stabilisatie) van aantallen dieren van zeldzame rassen
  - Bijdrage aan groei van aantallen dieren van zeldzame rassen
  - Bijdrage aan kwaliteit van zeldzame rassen
  - Bijdrage aan professionalisering van betrokken organisaties
- Bijdrage aan economische doelstellingen
  - Inkomen veehouders, ondernemers, anderen
  - werkgelegenheid
  - concurrentiepositie bedrijven, spin-off, marktgerichtheid
  - financiering van natuurwaarden
  - effect op kenniseconomie
- Bijdrage aan ecologische doelstellingen
  - bijdrage zeldzame rassen aan ecologie, bodem, milieu, natuur
  - ruimtelijke effecten (klein, groot), relatie met EHS, provinciaal, regionaal, etc.
  - stimulering biologische veehouderij
- Bijdrage aan sociale doelstellingen
  - bijdrage aan sociale infrastructuur voor burgers, agrariërs, ondernemers
  - leefbaarheid, kwaliteit leefomgeving
  - vitaal platteland
  - gezondheid mens en dier
- Mate van vliegwieleffect (sneeuwbal, toegevoegde waarde)
- Ondersteunt één of meerdere functies van zeldzame rassen